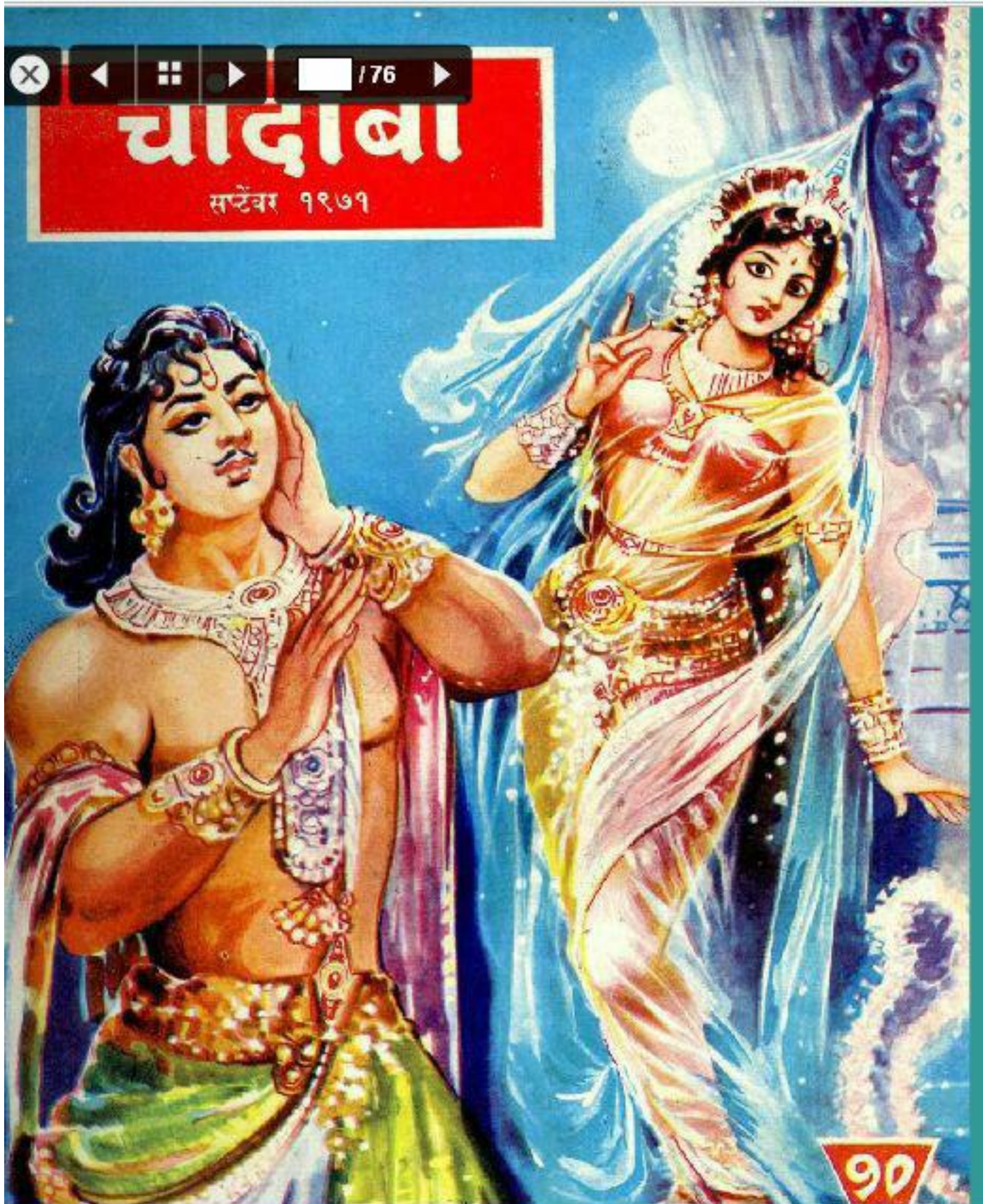
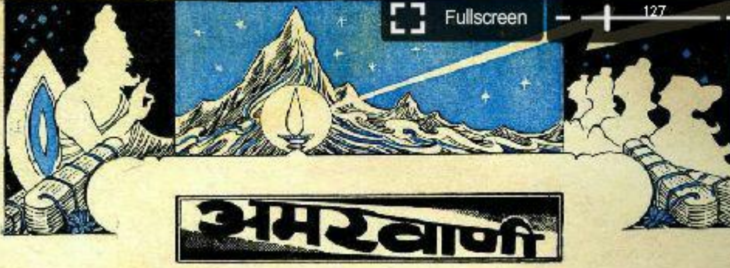

चांदोबा
सप्टेंबर १९७१
९०

अमरवाणी

यथा कंदुकपातेनोत्पतत्यार्यः पतन्नपि
तथा त्वनार्यः पतति मृत्पिंडपतनम् यथा ॥ १ ॥

[बुद्धिमान पुरुषार्थी माणसाचे पतन झाले तरी तो चेंडूसारखा जमिनीवर आपटल्यावर वर उडतो. पण मूर्ख माणसाचे पतन झाले की तो मातीच्या गोळ्यासारखा जागचा जागी पडून राहातो.]

गज, भुजंग, विहंगम बंधनम्,
शशि, दिवाकरयोर्ग्रहपीडनम्,
मतिमताम् च विलोक्य दरिद्रताम्
विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥ २ ॥

[हत्ती, साप अगर पक्षी पकडला जाणे, सूर्यचंद्रांना ग्रहण लागणे आणि बुद्धिमानाला दारिद्र्य भोगावे लागणे ह्या गोष्टी पाहून प्रारब्ध किती बलवान असते, हे कळते.]

सृजति तावदशेषगुणाकरम्
पुरुषरत्नमलंकरणम् भुवः,
तदपि तत्क्षण भंगि करोति चे
दहह कष्टमपंडितता विधेः ॥ ३ ॥

[पृथ्वीला विभूषित करणाऱ्या पुरुषाची सृष्टि करून प्रारब्ध एका क्षणात त्याला ठार करते. असे प्रारब्ध किती कमी बुद्धीचे आहे !]

प्रारब्ध

लक्ष्मीचा जय

विष्णूच्या मनात एकदा असा अहंकार झाला की तोच सर्व सृष्टीचा पालन-कर्त्ता आहे. एकदां तो त्याची पत्नी लक्ष्मी हिला म्हणाला–"देवी! सर्व लोकपाल, दिक्पाल माझ्या अधीन आहेत सर्व प्राण्यांचे रक्षण मीच करतो. माझे भक्त कधी तुझ्या मायाजाळ्यात सांपडत नाहीत."

ते ऐकून लक्ष्मी म्हणाली–"हा सर्व निव्वळ भ्रम आहे तुमचा. सर्व सृष्टीची खरी अधिकारिणी आणि मूळ मीच आहे. माझ्या कृपेवरच कोणाचे थोरपण अगर लहानपण अवलंबून आहे. माझी कृपा ज्याच्यावर असेल त्याचाच सर्व आदर करतात. पाहिजे तर मी म्हणते त्याची खात्री करून घ्यावी."

विष्णूने ते आव्हान स्वीकार केले आणि दोघे मर्त्यलोकात योगी व योगिणीचा वेष करून निघाले.

एका गावी एक वैष्णव भक्त वैश्य रहात असे. त्या दिवशी सोसाटयाचा वारा सुरू झाला. प्रथम गारा पडू लागल्या आणि त्याच्या पाठोपाठ मुसळधार पाऊस पण पडू लागला. रस्त्यावर हिंडणारांना तर कुड-कुडत कोठे तरी निवाऱ्याला उभे रहावे लागले. त्याप्रमाणे योगी वेष धारण करून आलेला विष्णू कुडकुडत वैश्याच्या दारा-समोर आला.

त्या वैश्य वैष्णवभक्ताने योग्याला घरात बोलाविले आणि नम्रपणे म्हणाला–"योगीश्वर! हे आपलेच घर आहे. आत यावे आणि आपल्याला वाटेल त्या खोलीत विश्राम करावा. मी सर्व घर आपणांला दाखवून देतो."

त्या योग्याने त्या वैश्याबरोबर हिंडून सर्व घर पाहिले. एका कोपऱ्यात एक लहानशी कोठडी होती. ती दाखवून

श्री गोपाळ स. महाजन

म्हणाला–"मला ही खोली आवडली. मी येथे राहतो."

"योगीश्वर! अहो या खोलीत आम्ही घरातली फालतू अडगळ ठेवली आहे. या अडगळीच्या खोलीत आपल्याला मी कसे ठेवू?" वैश्य म्हणाला.

"आम्ही योगी लोक, आम्हांला एकांत हवा." योगी म्हणाला.

शेवटी नाइलाजाने वैश्याने ती कोठडी रिकामी करवून तेथे योग्याच्या उतरण्याची व्यवस्था करुन दिली. योग्याने आत खोलीत गेल्यावर दाराला आतून कडी लावून घेतली. तेव्हां विष्णूच्या मनात सहज आले–"माझ्या भक्ताने मला आश्रय दिली. पण बिचाऱ्या लक्ष्मीचे काय होणार कोणास ठाऊक? तिला कोण आश्रय देणार? तिला नक्कीच हार मानावी लागेल."

इतक्यात योगिणीच्या वेषात लक्ष्मी त्याच वैश्याच्या घरासमोर येऊन कुडकुडत उभी राहाली. वैश्य तिचे रूप लावण्य पाहून थक्कच झाला. बाहेर येऊन म्हणाला–"माते योगिणी! या भयंकर थंडीत तू अशी उघड्यावर कां फिरते आहेस? तुला हरकत नसेल तर माझ्या घरी थोडा वेळ विश्रांति घे!"

योगिणी घरात येऊन म्हणाली–"मला फार तहान लागली आहे."

वैष्णव भक्त वैश्याने नोकराकरवी तिला पाणी मागवून दिले. ते पाणी योगिणीने आपल्या झोळीतून एक सोन्याचा रत्नखचित पेला काढून त्यात ओतले व सर्व पाणी पिऊन पेला बाहेर फेंकून दिला व म्हणाली–"मला आणखी पाणी पाहिजे."

वैश्य चकित होऊन विचारू लागला–"माते योगिणी! तू तो सोन्याचा पेला असा फेंकून कां दिलास?"

योगिणी म्हणाली–"आम्ही एकदां तोंड लावून ज्या पेल्याने पाणी पितो तो पेला पुन्हां तोंडाला लावीत नाही. आणखी पाणी मागवा."

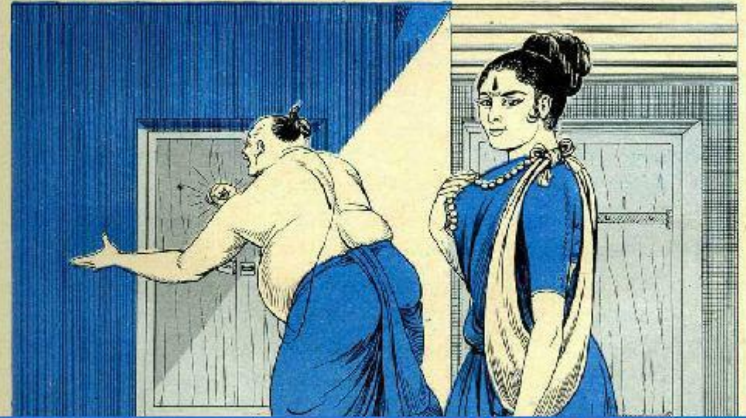
असा तऱ्हेने योगिणीने चार पांच पेले पाणी पिऊन झाल्यावर फेकून दिले.

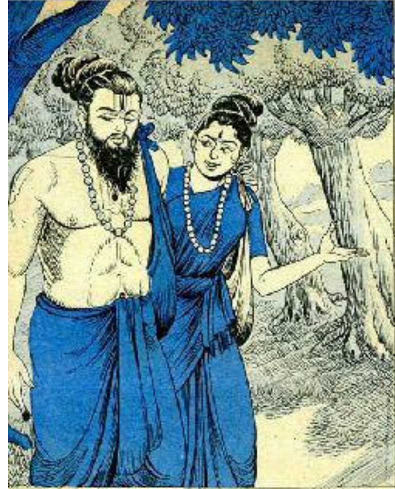
ते सर्व पाहून वैश्याला परमावधीचे आश्चर्य वाटले. वैश्याची बायको तीनचार वर्षां पूर्वीच वारली होती. त्याने विचार केला की ही योगिणी आपल्याशी लग्न करून आपली बायको म्हणून रहायला तयार झाली तर किती बरे होईल? आणि तिला तो म्हणाला–"माते योगिणी! तुझे सर्व कपडे भिजून ओले चिंब झाले आहेत. कपडे बदलून जेवून घे आणि त्यानंतर पाहिजे तितका वेळ विश्रांती घे. हे घर आपलेच समज आणि या घरात तुला जी खोली आवडेल त्या खोलीत खुशाल पाहिजे तितके दिवस रहा."

त्या वैश्याबरोबर योगिणीने त्याचे सर्व घर पाहिले. आणि योगी उतरला होता त्या कोठडीजवळ उभी राहून म्हणाली–"ही खोली पाहू कशी आहे ती! हीच माझ्या राहण्या लायक आहे."

"पण माते योगिणी! ही खोली तुझ्या लायक नाही. या शिवाय या खोलीत थोड्याच वेळेपूर्वी एक योगी उतरला आहे. म्हणून तू दुसरी खोली पाहून घे."

पण योगिणीने त्याच खोलीसाठी हट्ट धरला. म्हणून वैश्याने दाराची कडी बाहेरून वाजविली आणि म्हणाला–"योगिराज! आपण ही खोली रिकामी करून दुसऱ्या खोलीत रहावे."

"मी या वेळी योगासने करीत आहे. जागेवरून हालू शकत नाही. मी याच खोलीत राहणार." योग्याने आंतून उत्तर दिले.

वैश्याने योगिणीला दुसऱ्या खोलीत राहण्यास आग्रह केला. पण तिने त्याच खोलीत राहण्याचा हट्ट धरला. म्हणून वैश्याने पुन्हां दाराची कडी वाजविली आणि नम्रपणे दुसऱ्या खोलीत जायला योग्याला सांगितले. परंतु योग्याने त्या गोष्टीस साफ नकार दिला. तेव्हां वैश्याला राग आला. त्याने आपल्या नोकरांना बोलावून धक्के मारून दार उघडविले. आणि नोकरांना म्हणाला–"या योग्याला बाहेर काढा."

वैश्याचे नोकर योग्याला हात धरून बाहेर काढू लागलेले पाहून योगिणी हसू लागली. नंतर ती वैश्याला म्हणाली–"तुम्ही जाऊन माझे जेवण वाढून घेऊन या." वैश्य सैंपाकघरात जाऊन योगिणीच्या जेवणाची तयारी करू लागला.

वैश्य निघून गेल्यावर योगिणी खोली-बाहेर आली आणि योग्याला म्हणाली–"पाहिलात माझा प्रताप? सर्व जगावर कोणाचा अधिकार आहे?"

विष्णूने काहीच उत्तर दिले नाही.

दोघे काही बोलल्याशिवाय किंवा कोणाच्या नजरेस पडल्याशिवाय घराबाहेर पडले आणि एका देवळात आले. ते विष्णूचेच देऊळ होते. एका राजाने ते बांधले होते. त्याच्या आज्ञेप्रमाणे देऊळ ठरल्यावेळी उघडले जाई अगर बंद होई. ते देऊळ पाहून विष्णूला या देवळात लक्ष्मीची डाळ शिजणे शक्य नाही असे वाटले. या शिवाय त्या देशाचा राजा व प्रजा विष्णुभक्त होते. कोणी लक्ष्मीला कुळदैवत मानीत नसे. म्हणून विष्णू लक्ष्मीला म्हणाला–"देवी! आपण येथेच काही दिवस राहालो तर कसे?"

"स्वामि! मी आपली दासी आहे! आपली इच्छाच माझी इच्छा. पण येथे आपल्याला माझ्या पेक्षा जास्त मान मिळेल असे मात्र समजून घेऊ नका. सर्वत्र जय माझाच आहे." लक्ष्मी म्हणाली.

दोघांनी देवळात जाऊन विश्राम केला.

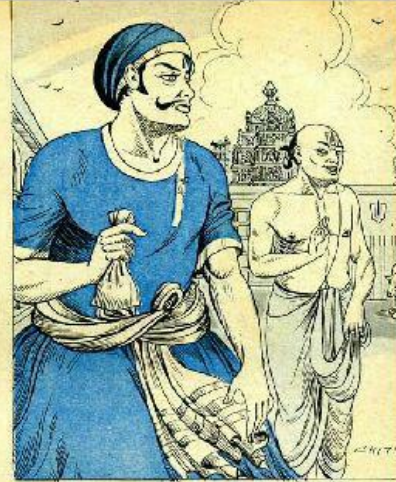
दुसऱ्या दिवशी पहाटे पुजाऱ्याने देवळात येऊन पुजा सुरू केली. दर्शनाला भक्त मंडळी येऊ लागली. सर्वांनी विष्णूचे स्तोत्र म्हटले. एकानेदेखील लक्ष्मीचे नाव घेतले नाही. विष्णूला आनंद गगनात मावेनासे झाले.

ठीक दुपारच्या वेळी राजाच्या आज्ञे-प्रमाणे देऊळ बंद झाले.

विष्णु लक्ष्मीला चिडविण्यासाठी म्हणाला–"देवी! पाहिलेस एकानेदेखील लक्ष्मीचे स्तोत्र म्हटले नाही. बोल आतां, आहे की नाही जगावर माझाच अधिकार?" विष्णूने लक्ष्मीला विचारले.

लक्ष्मी स्मित करून म्हणाली–"इतका वेळ आपण भक्तांना दर्शन देऊन थोडे दमलां असाल. म्हणून थोडा वेळ विश्राम करावा म्हणते."

त्याच वेळी राजाच्या मनात पुजारी नियमितपणे देऊळ उघडतो किंवा बंद करतो की नाही याची खात्री करून घेण्याचा विचार आला. तो एका व्यापा-ऱ्याचा वेष धारण करून देवळात आला व पुजाऱ्याला म्हणाला–"अहो भटजी! मी दर्शनाला आलो आहे. देऊळ उघडा."

"शेटजी, बारा वाजल्यानंतर गर्भागाराचे दार उघडू नये अशी राजाज्ञा आहे. आतां संध्याकाळी चार वाजल्यानंतरच दर्शन होईल." पुजारी व्यापाऱ्याला म्हणाला.

"अहो भटजी, पण त्यात कायदा कसला आणि राजाज्ञा कसली? मला गुपचुप दर्शन करून घेऊ द्या. मी परदेशी आहे. देवाच्या अभिषेकासाठी एक हजार रुपये देणार आहे मी! मला लवकर परत जायचे आहे. देवाच्या अभिषेकासाठी एक हजार रुपये दिल्याचे पुण्यकार्य घडले तर कृतार्थ होईन." असे सांगून व्यापारी पुजाऱ्याकडे पाहू लागला.

समोर आलेल्या लक्ष्मीला पाठ दाखविणे शहाणपणाचे नाही, असे पुजाऱ्याला वाटले.

या व्यापाऱ्याला दर्शन घडले तर त्यात नुकसान काय? राजाला तरी हे कसे काय कळणार? असा विचार करून पुजारी व्यापाऱ्याला म्हणाला–"शेटजी! या, तुम्हांला असे परत पाठविणे बरं वाटत नाही मनाला. देवाला राग येईल."

व्यापाऱ्याने एका हजारा ऐवजी दोन हजार देवासमोर ठेवले. आणि देवाच्या पायां पडून तीर्थ प्रसाद घेऊन निघून गेला.

राजवाड्यात गेल्यावर राजाने पुजाऱ्याला बोलावून विचारले–"काय भटजी? देवाची पुजा वगैरे वेळेवर होते आहे ना?"

"होय महाराज! सर्व व्यवास्थित चालू आहे!" पुजारी म्हणाला.

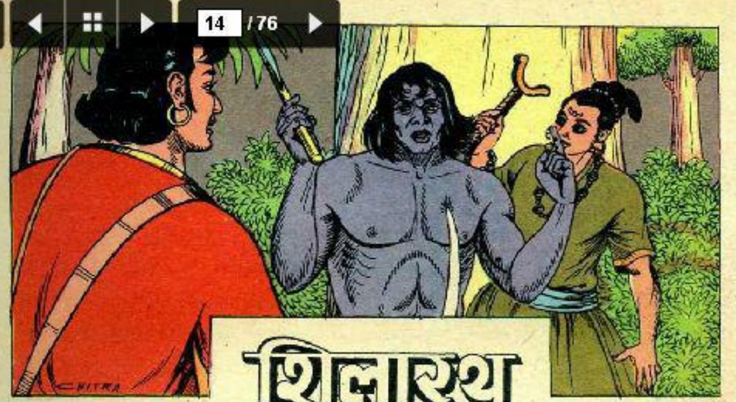
"राजाज्ञेप्रमाणे ठरल्या वेळेला देऊळ उघडण्याची व बंद होण्याची व्यवस्था चालू आहे ना? नाहीतर अवेळी कोणी शेट-सावकार आला की उघडले देऊळ! असे नाही ना होत?" राजाने विचारले.

आपले बिंग फुटल्याचा पुजाऱ्याला संशय आला. म्हणून जरा बतावणी करीत [illegible] होते व उघडते. समजा, आपण एकांतात विश्रांती घेत पडलां आहां आणि राणी सरकार आल्या तर पाहरेकरी दार उघडील की नाही? अशाच तऱ्हेने लक्ष्मीमातेनेच देवळात जायचे आहे म्हटले तर दार उघडावे लागते!"

पुजाऱ्याच्या त्या चातुर्यपूर्ण उत्तरावर खूष होऊन राजाने त्याला आणखी दोन हजार रुपये बक्षिस देऊन निरोप दिला.

अशातऱ्हेने विष्णूला लक्ष्मीसमोर हार मानावी लागली. लक्ष्मी विष्णूला म्हणाली–"स्वामि! आपण माझी माया पूर्णपणे ओळखली नाही. सृष्टीच्या सुरवातीपासूनच माझा हा अधिकार चालू आहे. जे दिसते ते आणि जे दिसत नाही ते सर्व माझ्याच कृपेने चालू आहे. वास्तविक पुरुषाची शक्ति नारीच आहे. आपल्यात जी शक्ति आहे, म्हणजे आपली लीला ती मीच नाही का? म्हणून माझ्या पराभवाचा प्रश्नच उद्भवत नाही."

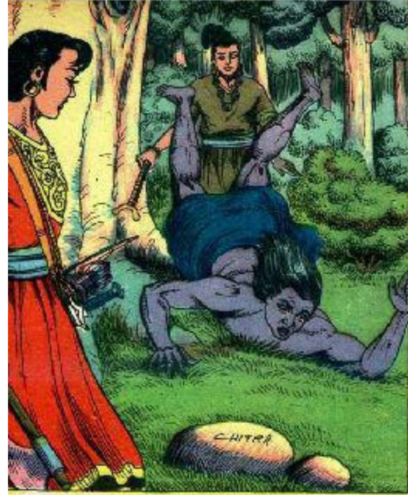
शिलारथ

[१०]

[भैरवांच्या हातात सापडून जीवदत्त व भवानी दोघे बळी जाणार होते. त्यांना खड्ग-वर्माने गावकऱ्यांच्या मदतीने वांचविले. भैरव पळून जंगलात निघून गेले. गांवकऱ्यांचा निरोप घेऊन जीवदत्त व खड्गवर्मा डोंगर उतरून खाली खोऱ्यात गेले. तेथे एक मनुष्य एका झाडाभोंवती पाहारा देत होता. खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी त्याला घेरले. पुढे–]

खड्गवर्माने तलवार उपसून तलवारीचे टोक पाहरेकऱ्याच्या छातीचा नेम धरून ठेवले आणि त्याच्या नजरेला नजर भिडवून उभा राहला. जीवदत्तपण आपली कुबडी उगारून उभा राहला. पाहरेकऱ्याचे जणु काही रक्तच गोठले होते. जीवदत्तने त्याला विचारले–"अरे असा भ्यालास कां? तुझ्या सारख्या भित्ऱ्याच्या हातात हा परशु शोभत नाही?"

ते ऐकून त्या तरुण वीराला भयंकर राग आला. दांत ओठ चावून त्याने एकदां खड्गवर्माकडे व जीवदत्तकडे पाहिले व म्हणाला–"तुम्ही लपून छपून चोरासारखे माझ्यावर वार करायला आला आहां. तरी मी तुम्हांला असा सोडणार नाही. तुमच्या पैकी कोणाला पहिल्याने यमसदनास पाठ-वायचे हाच विचार माझ्या मनात चालू होता."

"हे बघ, ही बडबड बंद कर आणि या निर्जन जंगलात या झाडा भोवती तू एकटा पाहारा कां देत होतास, हे मला सांग." असे म्हणत खड्गवर्मा एक दोन पावले पुढे सरकला.

ते पाहून स्वतःचा बचाव करण्यासाठी तो पाहारेकरी परशु उगारून खड्गवर्मावर धांवला. परंतु जीवदत्तने तितक्यात त्याला गुढग्यावर एक लाथ मारून त्याचा परशु आपल्या कुबडीने उडविला आणि त्याला खाली पाडले.

खड्गवर्माने तो परशु उचलला व स्मित करून म्हणाला–"काय हो बहाद्दर! द्वंद्वयुद्धांत आपल्या पैकी कोणाचे ही काही [illegible] उरला असेल तर उठून उभा रहा, नाही तर झाडाला टेकून उभा रहा आणि तू म्हणालास तो तुझा कोण आणि हे झाड त्याच्या किल्लयाचा बुरुज म्हणालास ही काय भानगड आहे, सांग."

"आता तरी तुमचाच जय झाला आहे. परंतु बुरुजाचे गुपित कळल्याने तुमचा फायदा होण्या ऐवजी नुकसानच होईल. मी एकाला ते गुपित सांगितले आणि तो बिचारा सिंहा वाघाच्या तोंडचा घास झाला." पाहारेकरी म्हणाला.

"अस्सं! तर मग मोठीच आसामी दिसते आहे! ते गुपित आम्हांला कळलेच पाहिजे. लवकर सांग काय ते. काळोख पडण्यापूर्वी आम्हांला डोंगर उतरून खाली गेले पाहिजे." जीवदत्त म्हणाला.

"मी ते गुपित सांगितले तर या खोऱ्यात तुम्हांला फुकटचे मरणमात्र येईल." पाहरेकरी म्हणाला.

खड्गवर्मा परशु उगारून म्हणाला– "तुझे डोके उडवू की गुपित काय ते सांगतोस?"

आतां मात्र पाहारेकऱ्याची गाळण उडाली. म्हणाला–"तर मग ऐका! या झाडावर पांच सहाफुटावर तुम्हांला झाडाच्या खोडात पोकळी दिसेल. त्या [illegible] तुम्हांला भुयाराची वाट दिसेल. त्या वाटेने भुयार पार करून अर्ध्या तासाने तुम्हांला पलीकडचा डोंगर लागेल. परंतु वाटेत तुम्हांला माझ्या मेहुण्याची टेकडी लागेल. तेथे तुम्हांला निश्चितच यमलोक मिळेल.

जीवदत्त क्षणभरच विचार करीत उभा राहला. पाहरेकरी म्हणाला त्याचा अर्थ समजून घेण्याचा प्रयत्न करीत म्हणाला– "म्हणजे तुझ्या मेहुण्याच्या किल्लयात कोणाला प्रवेश मिळू नये या साठी तू येथे पाहारा देत होतास. नंतर त्या डोंगरापर्यंत पोंचायला हीच जवळची चोरवाट आहे. म्हणून आतां आम्ही याच वाटेने जाणार. तुझ्या मेहुण्याने आम्हांला वाटेत अडविले तर आम्ही प्रथम त्याचा शेवट करू."

"मी संध्याकाळी परत येऊन पाहीन. तुम्ही माझ्या मेहुण्याच्या हातातून वांचून जिवंत राहलात तर तुम्ही दोघे खरेच मोठे वीर आहात हे उघड होईल." पाहारेकरी म्हणाला.

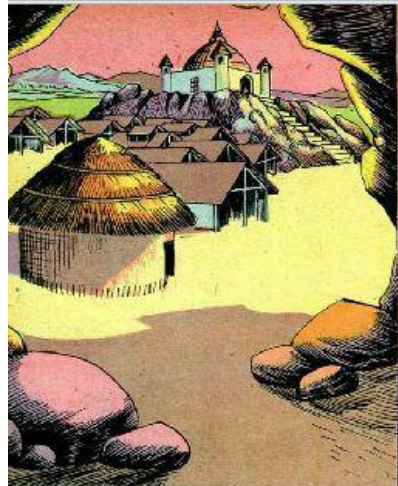
पाहारेकरी म्हणाला ते ऐकून दोघांना ती एक थट्टाच वाटली. नंतर दोघे झाडावर चढून त्याच्या पोकळीत शिरले. प्रथम जीवदत्त रांगत पुढे निघाला. त्याच्या पाठीमागून खड्गवर्मा प्रवेश करताना

पाहारेकऱ्याला त्याचा परशु परत देत म्हणाला–"म्हणजे सूर्यास्तापूर्वीच तुझ्या मेहुण्याच्या किल्लयात शिरले पाहिजे, होय ना? तू पोचण्यापूर्वी आम्हांला तो किल्ला जमिनदोस्त करावा लागेल."

खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दहा मिनिटे रांगत पुढे सरकत जात होते. त्यांना एका जागी मोठी शिळा दिसली. त्या शिळेच्या मध्यभागी एक खुंटा होता. तो धरून दोघांनी ती शिळा हलविली तर ती बाहेर निघून आली आणि एक भूयाराची वाट लागली.

खड्गवर्मा, आपण या भुयारातल्या चोर वाटेने थोडे वांकून चाल्लो की झाले. परंतु

हातातले शस्त्र मात्र सज्ज ठेवले पाहिजे." असे सांगून जीवदत्त उभा राहाला आणि चालू लागला.

त्या चोर वाटेत मधूनमधून उजेड होता. थोड्या वेळाने ती चोरवाट संपली व दोघे पलीकडे उजेडात उघड्या आकाशाखाली येऊन पोचले. त्याना समोर एक विस्तीर्ण मैदान दिसले. काही घरे व झोपड्या पण दिसल्या. त्यांच्या बाजूला एक टेकडी होती. त्या टेकडीवर एक किल्ल्यासारखा दगडी राजवाडा दिसला.

"पाहरेकऱ्याच्या मेहुण्याचा वाडा हाच असावा. खोऱ्याच्या मध्यभागी हा बांधला आहे. हा पाहून यात राहणारा कोणी मनुष्य [illegible] राक्षस असावासे वाटते." जीवदत्त म्हणाला.

"असेल तो राक्षसच! पण येथवर येऊन परत फिरण्याचा प्रश्नच नाही." खड्गवर्मा म्हणाला.

"छे! ते अशक्यच! आपण सकाळ-पासून उपाशी आहो. सूर्यास्त व्हायला जास्त वेळ सुद्धा नाही. आज रात्री या महालातल्या राजाचे पाहुणे होऊनच आप-ल्याला रहावे लागणार आहे." जीवदत्त स्मित करून म्हणाला.

दोघे बाहेर येऊन समोर एक झोपडी दिसली तिकडे निघाले. थोडा वेळ झोपडीत विश्रांती घेऊन टेकडीवरच्या महालात जाण्याचा त्यांचा विचार होता.

दोघे झोपडीपासून शंभर पावलावरच पोचले असतील तेव्हां एकाएकी त्यांना एका स्त्रीची किंकाळी ऐकू आली. त्या पाठोपाठ सिंहाचे गुरगुरणे ऐकू आले. सर्वच अनपेक्षित होते. खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना आश्चर्यच वाटले. दोघे आवाज आला त्या दिशेने पळत निघाले. त्याच वेळी एक बाई बाहेर धावत आली आणि एक सिंह तिचा पाठलाग करीत धावत आला.

जीवदत्त व खड्गवर्मा सिंहाला जणुकाही आव्हान करीतच पुढे सरसावले आणि त्या सिंहाच्या आणि स्त्रीच्या मधोमध जाऊन [illegible] महाला-कडे धावत म्हणाली–"सिंहाच्या जिवाला अपाय होऊ देऊ नका. तो आमचा पाळलेला सिंह आहे. माझे यजमान तुम्हांला जिवंत सोडणार नाहीत."

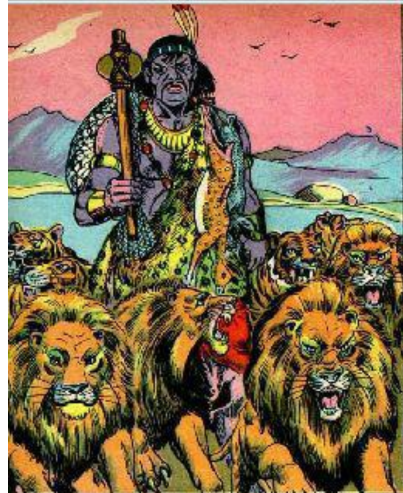
ते ऐकून दोघे चकितच झाले. पण जीवदत्तला विचार करायला वेळ देखील मिळाला नाही. सिंह एकदा गरजला व त्याने जीवदत्तावर उडी मारली. परंतु जीवदत्तने त्याची उडी चुकविली आणि शिताफीने चटदिशी सिंहाच्या पाठीवर जाऊन बसला.

सिंह मोठमोठ्याने ओरडू लागला आणि मागच्या पायावर उभा राहून जीवदत्तला पाडण्याचा प्रयत्न करू लागला. परंतु जीवदत्त आपल्या कुबडीने सिंहाच्या डोक्या-वर व तोंडावर वार करू लागला. सिंह चवताळून मैदानात वाट फुटेल तिकडे पळू लागला.

खड्गवर्मा जीवदत्तला ऐकू जाईल इतक्या मोठ्याने म्हणाला–"जीवदत्त! त्याला ठार करू नकोस. त्याला थोडे शिकवले तर घोड्यासारखे त्याच्यावर चढून आपल्याला जाता येईल.

तिकडे ती स्त्री टेकडीवर जाऊन पोचली. टेकडीच्या एका बाजूला बोट दाखवीत ओरडून म्हणाली–"पहा ते आले! तुम्ही दोघे पळा! नाहीतर त्यांच्या तावडीत सापडल्यावर तुम्हांला जिवंत सुटका मिळणे शक्य नाही."

खड्गवर्माने त्या बाजूला वळून पाहिले. सात आठ फूट उंच एक विशाल देहधारी मनुष्य येत असलेला दिसला. त्याच्या हातात एक दगडाची गदा होती. एक हरण व एक रानटी डुक्कर एका खांद्यावर आणि दुसऱ्या खांद्यावर ससे आणि पक्ष्यांनी भरलेले जाळे टाकून तो पुढे येत होता. त्याच्या पुढे व मागे पाळलेल्या कुत्र्यासारखे वाघ सिंह चालत होते. त्यावरून शिकारीच्या वेळी तो विशाल देहधारी त्या रानटी जनावरांचा उपयोग करीत असावा हे उघड होते.

त्याने सिंहावर बसलेल्या जीवदत्तला सर्वात आधी पाहिले. तो चकितच झाला. त्याच वेळी हातात तलवार घेऊन आपल्या मित्राकडे निघालेल्या खड्गवर्मावर त्याची दृष्टि पडली.

त्याने आपल्या खांद्यावरचे डुक्कर व हरणं खाली टाकले व दुसऱ्या खांद्यावरचे जाळे दुसरीकडे टाकून गदा घेऊन दोघांवर हल्ला करण्याच्या हेतूने पुढे सरसावला आणि दोघांना उद्देश्यून म्हणाला–"कोण रे तुम्ही? माझ्या सिंहावर चढून बसण्याची तुमची हिंमत!"

"मी तुझ्या बायकोला या सिंहाच्या हातातून वांचविले. पाहिजे तर तिला विचारून घे." असे म्हणत जीवदत्तने सिंहाच्या डोक्यावर कुबडी मारली आणि उडी मारून सिंहावरून खाली उतरून आला.

त्या विशालकाय मनुष्याने एकदा आपल्या बायकोकडे पाहिले. नवऱ्याची उग्र मुद्रा पाहून ती धावत धावत पुढे येऊन आपल्या नवऱ्याजवळ उभी राहली आणि म्हणाली–"यांना सोडा, हे जातील आपल्या वाटेने पुढे."

"यांना सोडूं? हे माझ्या राज्यात गुप्तपणे शिरले आहेत. झाडाजवळ पाहारा देत उभा असलेला तुझा भाऊ काय करतो आहे, कोणास ठाऊक? झोपला असेल." असे म्हणत तो दोघांकडे संशयी नजरेने

म्हणाला–"काय रे! झाडाजवळ पाहारा देणाऱ्या माझ्या मेहुण्याला तुम्ही ठार तर केले नाहीत ना?"

"नाही, त्याची गरजच पडली नाही. त्याने स्वतःच आम्हांला येथवर पोचण्याची चोरवाट दाखविली. आम्ही हिसकावून घेतलेला त्याचा परशु त्याला परत दिला." जीवदत्त म्हणाला.

"ठीक, तर मग तुम्ही आल्या वाटेने मुकाट्याने निघून जा. आणि पुन्हा इकडे येण्याचे साहस दाखवू नका. माझ्या बायकोने तुम्हांला सोडून द्यायला सांगितले म्हणून तुम्ही जिवंत सुटत आहां." त्या राक्षसी माणसाने दांत ओठ चावीत म्हटले.

ते ऐकून खड्गवर्माला राग आला. त्याने तलवार उपसून व जीवदत्तकडे एकदाच पाहिले आणि म्हणाला–"जीवदत्त! आम्हांला कोणाचे असले दयादाक्षिण्य नको आहे. या दुष्टाचा काटा काढलाच पाहिजे!" असे म्हणत तो त्या दीर्घकाय माणसाला म्हणाला–"काय रे, तुला आपल्या शक्तीचा गर्व चढलेला दिसतो आहे. माझी ही तलवार तुझा गर्व भंग करण्यास समर्थ आहे!"

ते आव्हान ऐकून तो दीर्घकाय आपली गदा घेऊन खड्गवर्मावर धावून गेला.

परंतु त्याच्या बायकोने त्याला पुन्हा अडविले व म्हणाली–"हे धर्मयुद्ध नव्हे. हे दोघे वीर आहेत. दोघांनी घोड्यावर बसून युद्ध करावे, तेव्हांच खरा पराक्रमी कोण आहे हे कळेल.

ते ऐकून दीर्घकाय थोडा शांत झाल्यासारखा दिसला. खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना संबोधन करून तो म्हणाला–"माझी बायको म्हणते ते बरोबर आहे. आज रात्री तुम्ही दोघे माझे पाहुणे म्हणून रहा. उजाडल्यावर मी तुम्हांला एकेक घोडा देईन. मी एक घोडा घेऊन येईन. माझ्या शस्त्रागारातून तुम्हांला जे पाहिजे ते शस्त्र निवडून घ्या. पण पहिल्याने हे

सांगा, तुमच्या पैकी माझ्याशी प्रथम युद्धाला कोण येणार?"

"पहिल्याने आणि शेवटी मीच तुझ्याशी द्वंद्व-युद्ध करणार. मला फक्त एक घोडा दे. ही कुबडीच माझे शस्त्र. तू मला जिंकलेस तर तू माझ्या मित्राला पण जिंकलेस हे मी मान्य करीन." जीवदत्त म्हणाला.

"शाबास! तुझ्या साहसाची वाखाणणी केल्याशिवाय मला राहवत नाही. तरमग चल माझ्या बरोबर आपण किल्ला चढून वर जाऊ." दीर्घकाय म्हणाला.

दोघे दीर्घकाय बरोबर किल्ला चढू लागले. दीर्घकाय शिकार करून आणलेली जनावरे व पक्षी खांद्यावर टाकून आणि सिंहा वाघांना त्यांच्या त्यांच्या पिंजऱ्यात पोचवून टेकडीवरच्या त्याच्या महालात पोचला.

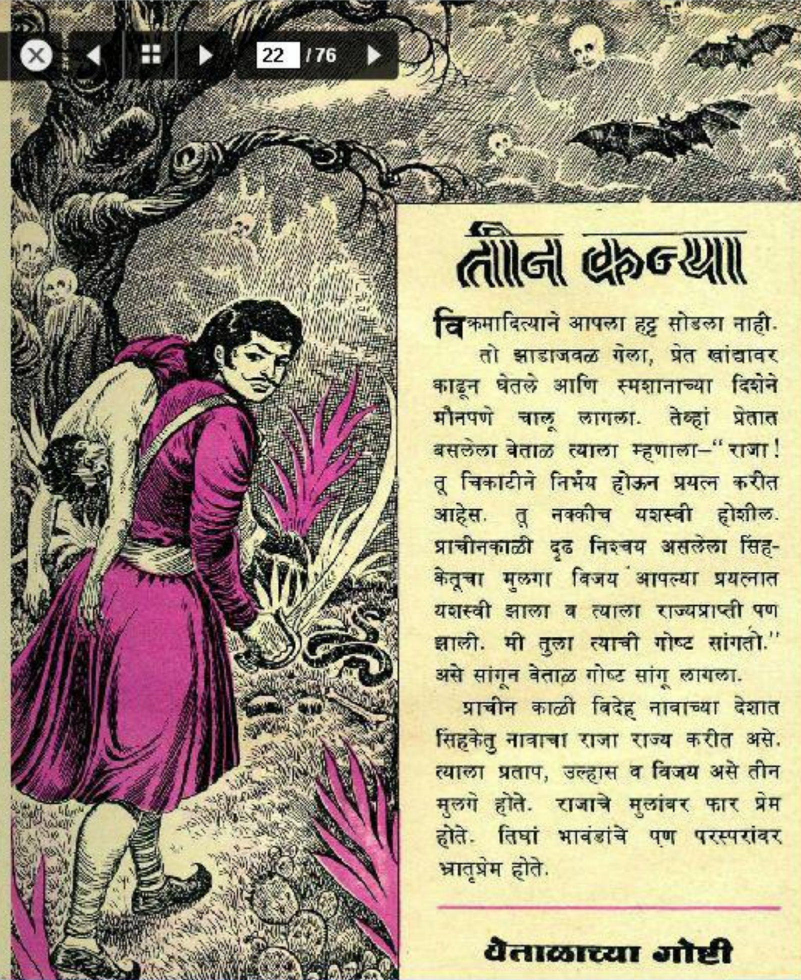
नंतर त्याने खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना एक मोठे दालन दाखविले आणि [illegible] विश्रांती घ्या. आत सैपाकाला आवश्यक सर्व वस्तू ठेवलेल्या आहेत. या मारून आणलेल्या जनावरांचे मांस शिजवून माझी बायको स्वत: आणून देईल."

दोघांनी सैपाकाला सुरवात केली. सुमारे नऊ वाजण्याचा सुमारास जेवणखाण उरकून त्यांचा झोपण्याचा विचार होता. मध्यरात्रीच्या सुमारास त्यांना त्यांच्या खोलीबाहेर कोणीतरी चालत आल्याचा भास झाला. तेवढ्यांत त्यांना दोघांचा परस्पर बोलण्याचा आवाज ऐकू आला–"ते दोघे गर्विष्ठ तरुण येथवर आले होते का? त्यांची प्रेते कोठे आहेत? ते अजून जिवंत असतील तर मी या परशूने त्यांची खांडके उडवून टाकतो."

तो आवाज परशुधारी पाहरेकऱ्याचा होता, हे ओळखायला त्यांना फारसा वेळ लागला नाही. खड्गवर्मा तलवार उपसून दाराजवळ जाऊ लागला.

(क्रमश:)

तीन कन्या

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने मौनपणे चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तू चिकाटीने निर्भय होऊन प्रयत्न करीत आहेस. तू नक्कीच यशस्वी होशील. प्राचीनकाळी दृढ निश्चय असलेला सिंहकेतूचा मुलगा विजय आपल्या प्रयत्नात यशस्वी झाला व त्याला राज्यप्राप्ती पण झाली. मी तुला त्याची गोष्ट सांगतो." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

प्राचीन काळी विदेह नावाच्या देशात सिंहकेतु नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याला प्रताप, उल्हास व विजय असे तीन मुलगे होते. राजाचे मुलांवर फार प्रेम होते. तिघां भावंडांचे पण परस्परांवर भ्रातृप्रेम होते.

वेताळाच्या गोष्टी

सिंहकेतूला राज्याधिकाराची तेवढी आवड नव्हती. राज्यकारभारात त्याचे मन मुळीच लागत नसे. म्हणून त्याने आपल्या मोठ्या मुलाला वयात आल्यावर राज्याभिषेक करून द्यायचे ठरविले. प्रतापला बोलावून तो म्हणाला–"मी तुझा राज्याभिषेक करून देऊन वानप्रस्थाश्रमात जावे म्हणतो."

परंतु प्रताप त्या गोष्टीस कबूल झाला नाही व वडिलांना म्हणाला–"बाबा! तुम्हांला राज्यकारभार नकोसा वाटू लागला असेल तर तुम्ही या राज्याचे तीन तुकडे करून आम्हां तिघां भावंडांना वांटून द्या. मला एकट्याला हे राज्य नको."

[illegible] मान्य नव्हती. त्यांनी दरबार बोलावून त्यात या विषयावर विचार केला. एक वृद्ध दरबारी म्हणाला–"मी एक उपाय सुचवितो. तिघां राजकुमारांना देशाटनास पाठवावे व कोणती तरी अनमोल वस्तु घेऊन यायला सांगावे. सर्वांत मूल्यवान वस्तु जो आणील त्याचा राज्याभिषेक करून द्यावा."

सर्वांना तो सल्ला पसंत पडला आणि त्याप्रमाणे तिघे राजकुमार देशाटनाला निघाले.

त्या दिवशीची रात्र राजकुमारांना एका जंगलात काढावी लागली. एका झाडाखाली पालापाचोळा अंथरून त्यावर झोपण्याची तयारी ते करू लागले. त्याच वेळी तेथे एक साधु आला व म्हणाला–"मुलांनो! रात्रभर उघड्यावर झोपणे धोक्याचे आहे. तुम्ही माझ्या झोपडीत रात्रभर विश्रांती घेऊन उजाडल्यावर पुढे जा."

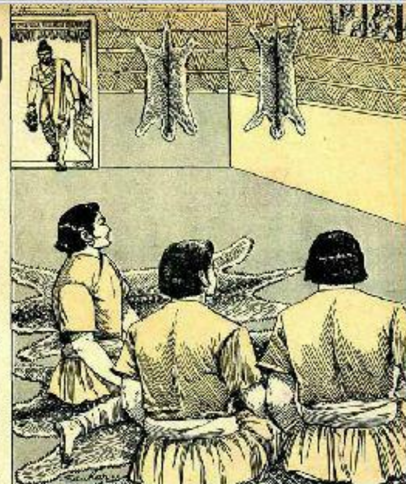
राजकुमार साधूचे आभार मानून त्याच्या झोपडीत गेले. हरणाजिनावर तिथे झोपले.

दुसऱ्या दिवशी त्यांना जाग आली तेव्हां त्यांना झोपडीच्या भिंतीवर तीन कन्यांची चित्रे दिसली. त्या कन्या एकीहून एक सुंदर होत्या. परंतु त्यांच्या अंगावर निरनिराळ्या रंगाची वस्त्रे होती. एकीच्या अंगावरची वस्त्रे सोनेरी होती, तर दुसरीच्या अंगावरची रुपेरी आणि तिसरीच्या अंगावरची पोलादी रंगाचीच होती. त्या तिघींना पाहून त्यांच्याशीं विवाह करून घेण्याची इच्छा अनुक्रमे तिघां भावांच्या मनात उपजली. दोघे मोठे आपापल्या निवडीप्रमाणे कन्येशी विवाह करण्यासाठी वाटेल त्या तऱ्हेचा धोका सहन करण्यास तयार होऊन निघाले. परंतु तिसरा विजय त्यांना म्हणाला–"अशी घाई करू नका. त्या कोण व कोठे राहतात याची साधूजवळ चवकशी करून मग जाणे बरोबर होईल."

साधु, उजाडतांच तिघां राजकुमारांना जाग येण्यापूर्वीच कोठे तरी निघून गेला होता व दुपारी परत आला. तो आल्याचे राजकुमारांना कळले देखील नाही. ते एक टक लावून त्या तिघां कन्यांकडे पहात होते.

ते पाहून साधु त्यांना म्हणाला–"मुलांनो! त्यांचा मोह सोडा. तुम्हांला त्यांची भेट घेणे देखील अशक्य. त्या आहेत तेथपर्यंत पोचणे देखील धोक्याचे आहे."

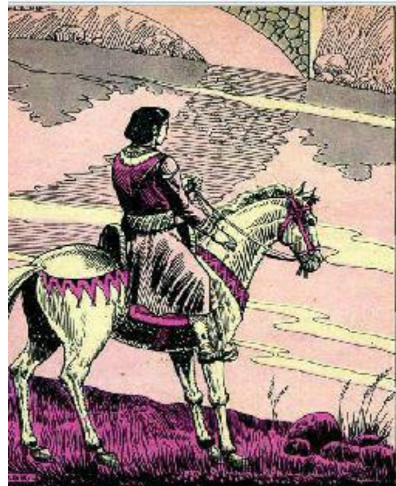
तिघे राजकुमार म्हणाले–"हे उदार साधु पुरुषा! त्या कन्यांना प्राप्त करण्यासाठी आम्हांला आमचा जीव धोक्यात घालावा लागला तरी आम्ही त्याला तयार आहो. म्हणून तुम्ही त्या कोठे आहेत व

तेथपर्यंत जाण्याचा मार्ग कोणता हे सांगण्याची कृपा करावी."

"तुमचा एवढाच हट्ट असेल तर मी ते सांगतो, पण मी तुम्हांला बजावून ठेवतो त्या आहेत तेथपर्यंत तुम्हांला पोचता आले तरी तुम्ही जिवंत परत येऊ शकणार नाही." परंतु राजकुमार आपल्या निश्चयापासून ढळले नाहीत."

ते पाहून साधु मोठा प्रताप याला झोपडीबाहेर घेऊन गेला आणि म्हणाला–"ज्या मुलीवर तुझे मन बसले आहे ती सुवर्णकन्या आहे. तू सरळ पश्चिम दिशेने चालत जा. सूर्यास्ताच्या सुमारास तुला एक ओढा लागेल. त्याच्या काठाकाठांने

गेलास तर तुला एक पूल लागेल. ओढ्याच्या काठावरचा एक अणकुचीदार दगड घेऊन तू तो आपल्या तळहातावर मार. जे रक्त येईल त्याचे तीन थेंब तू ओढ्याच्या पाण्यात सोड आणि म्हण–"सुवर्णकन्येच्या निवासाकडे जाण्याची वाट दाखव." लगेच तुला सोन्याचा जिना दिसेल. तो जिना चढून गेलास तर तुला दोन दारे दिसतील–"एका बाजूला सोन्याचे दार असेल व दुसऱ्या बाजूला लाकडी दार असेल. तू पहिल्याने लाकडी दार उघडून आत जा. आत तुला एक सोन्याची सुरई दिसेल. ती घेऊन तू बाहेर ये आणि सोन्याचे दार उघडून आत जा. तेथे तुला सुवर्णकन्या दिसेल. तिच्या-पर तू सुरईतले पाणी शिंपड, म्हणजे तुला सुवर्णकन्येबरोबर पुष्कळसे सोने पण मिळेल. जा, तुला यशप्राप्ती होवो!"

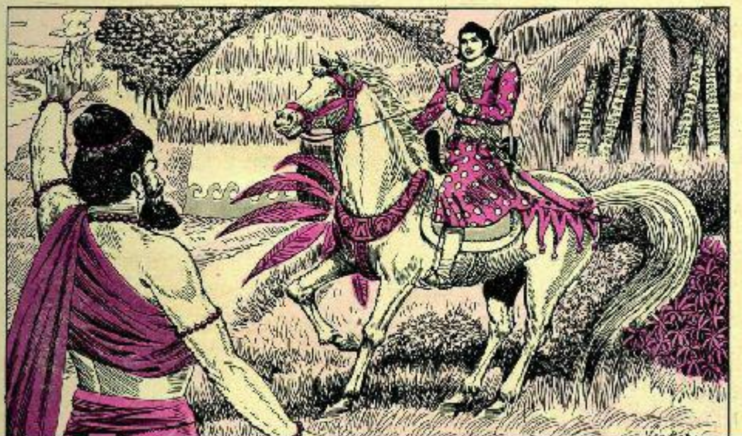
साधूने सांगितल्याप्रमाणे प्रताप पश्चिम दिशेकडे निघाला. आणि सूर्यास्ताच्या सुमारास त्याला एक ओढा लागला. त्या ओढ्याच्या काठाकाठाने चालत असता त्याला एक पूल लागला. तेथे तो म्हणाला–"सुवर्णकन्येच्या निवासाकडे जाण्याची वाट दाखव." पण साधूने सांगितल्याप्रमाणे सोन्याचा जिना दिसला नाही. तेव्हां त्याची चूक त्याच्या लक्षात आली. लगेच त्याने एक अणकुचीदार दगड घेऊन तळहाताला एक भोक पाडले आणि रक्ताचे तीन थेंब पाण्यात पाडून साधूने सांगितले तसे म्हणाला. लगेच त्याला सोन्याचा जिना दिसला. तो घाईघाईने जिना चढून वर गेला. त्याला सोन्याचे व लाकडाचे अशी दोन निरनिराळी दारे दिसली. परंतु सुवर्णकन्येला बघण्याच्या अधीरपणामुळे तो साधूने त्याला सांगितले होते ते विसरला. तो लाकडी दाराकडे न जाता सरळ सोन्याचे दार उघडून आत गेला. सुवर्णकन्या एका सिंहासनावर बसलेली होती. तिने प्रतापला विचारले–"तू माझा उद्धार करायला आला आहेस नाही का? ये लवकर माझ्याजवळ येऊन बस."

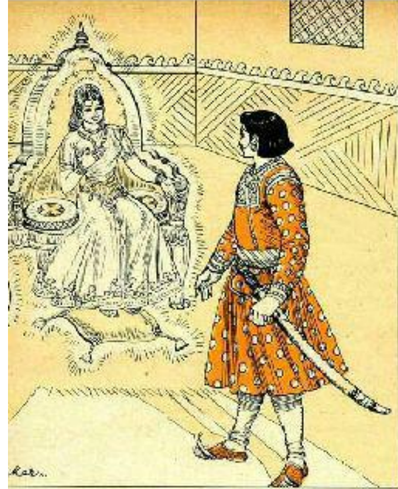
सुवर्ण कन्येने हातातल्या सोन्याच्या कांडीने त्याच्या अंगाला स्पर्श केल्याबरोबर तो जागच्या जागी एक सुवर्ण मूर्ति होऊन गेला.

तिकडे साधूने एक आठवडा वाट पाहिली. धाकटे दोघे आपल्या पसंतीप्रमाणे कन्येला पाहण्यासाठी उतावीळ झाले होते. पण साधू म्हणाला–"तुम्ही तिकडे जाण्याचा विचार सोडा. तुमचा मोठा भाऊ मरण पावला आहे. तो परत येणे शक्य नाही."

परंतु मधला उल्हास याने जाण्याचा हट्टच धरला. तेव्हां साधू त्याला झोपडीबाहेर घेऊन गेला व म्हणाला–"मुला! सरळ दक्षिण दिशेने जा. दुपारच्या सुमारास तुला एक टेकडी दिसेल. त्या डोंगराच्या पायथ्याशी एक शमी वृक्ष आहे. त्या झाडाच्या फांदीला एक चांदीची काठी अडकवलेली दिसेल. ती काठी तू जमिनीवर आपटलीस की तुला एका भुयारात जाण्याची वाट लागेल. त्या वाटेने तू पुढे गेलास तर तुला एकीकडे रुपेरी झोपडी आणि दुसरीकडे रुपेरी पिंजरा टांगलेला दिसेल व त्यात एक रुपेरी पक्षी असेल. तू त्या रुपेरी पक्ष्याचे पीस काढून घे आणि रुपेरी कन्येवर टाक, म्हणजे तिच्या सर्व शक्ती नाहीशा होतील व ती तुला वश होऊन जाईल. तिच्या बरोबर तुला पुष्कळ चांदीपण मिळेल."

उल्हास साधूचा आशीर्वाद घेऊन निघाला. दुपारच्या सुमारास तो टेकडी-जवळच्या शमी वृक्षाजवळ येऊन पोचला.

परंतु रुपेरी झुडुपाला टांगलेल्या रुपेरी पिंजऱ्यातल्या रुपेरी पक्ष्याची गोष्ट तो पार विसरून गेला. तो सरळ रुपेरी झोपडीत शिरला. तेथे त्याला ती रुपेरी कन्या दिसली. तिने प्रेमाने उल्हासला जवळ बोलाविले आणि तो जवळ आल्यावर तिने रुपेरी कांडीने त्याच्या अंगाला स्पर्श केला मात्र तो एक रुपेरी पुतळा होऊन जागच्या जागी उभा राहला.

आणखी एक आठवडा लोटला. तरी प्रताप किंवा उल्हास दोघांपैकी कोणी परत आला नाही. तरी विजयच्या मनात आपल्या पसंतीच्या कन्येकडे जाण्याची इच्छा कमी झाली नाही. साधूने त्याविरुद्ध त्याचे

मन वळविण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. म्हणाला–"मुला! तुझे दोघे भाऊ हट्टाला बळी पडून प्राणाला मुकले. तू तरी शहाणपणाने वाग. परत जा घरी."

विजय म्हणाला–"हे साधुपुरुषा! माझे नाव विजय आहे. माझा पराजय होणे शक्यच नाही."

साधु म्हणाला–"तू जाण्याचा निश्चयच केला असशील तर उत्तर दिशेने जा. सूर्योदयाच्या सुमारास तुला एक खंदक लागेल. तेथे तुला एक पोलादी झोपडी आणि एक साधी झोपडी दिसेल. तू प्रथम साध्या झोपडीत जा. तुला त्या झोपडीत एक तलवार मिळेल. ती घेऊन तू पोलादी झोपडीत प्रवेश कर. त्या झोपडीत पोलादी कन्या दिसेल. तिच्या हातातली तलवार तू आपल्या तलवारीने उडवून खाली पाड. तेव्हां ती पोलादी कन्या तुला वश होईल. तुला पुष्कळ पोलाद पण मिळेल. तुला आपल्या प्रयत्नात यशप्राप्ती होवो." साधूने त्याला आशीर्वाद देऊन निरोप दिला.

विजय उत्तर दिशेने चालत चालत सूर्योदयाच्या सुमारास एका खंदकाजवळ येऊन पोचला. तेथे त्याला एक पोलादी झोपडी व एक साधी झोपडी मिळाली. तो प्रथम साध्या झोपडीत जाऊन तलवार घेऊन बाहेर आला आणि नंतर पोलादी

झोपडीत त्याने प्रवेश [illegible] सिंहासना-वर पोलादी कन्या बसलेली होती. तिने विजयला जवळ बोलाविले. विजयने तिच्या जवळ पोचताच आपल्या हातातल्या तलवारीने तिच्या हातातली तलवार उडवून खाली पाडली. त्याबरोबर त्या कन्येच्या चारीबाजूला पसरलेली माया नष्ट झाली. दोन्ही झोपड्यापण अदृश्य झाल्या. पोलादी कन्येने विजयला आपला पति म्हणून वरले.

पोलादी कन्येला सुवर्ण कन्या व रुपेरी कन्या कोठे आहेत हे माहीत होते. दोघी तिच्या बहिणीच होत्या. तिघी शापबद्ध होत्या. पोलादी कन्येच्या मदतीने विजयने आपल्या दोघां वडील भावांचा व दोघी कन्यांचा उद्धार केला.

त्यानंतर तिघे राजकुमार सपत्नीक साधूच्या झोपडीत आले. त्यांनी साधूचे आभार मानले आणि त्याचा निरोप घेऊन स्वदेशी गेले.

राजकुमारांच्या पत्नींचे रूप पाहून राज-घराण्यातली सर्व मंडळी चकित झाली. राजाने थाटामाटाने तिघांचा विवाह समारंभ केला आणि त्यानंतर सिंहासनाला कोण वारस होण्या योग्य आहे याचा निर्णय देण्यासाठी राज्यसभा बोलाविली.

राजा वडीलधाऱ्या दरबारी मंडळीस म्हणाला–"माझ्या तिघां मुलांनी माझ्या

इच्छेला मान देऊन देशाटन केले आणि आपापल्या पसंतीप्रमाणे विवाह करून व वस्तू घेऊन आले आहेत. प्रताप सोने घेऊन आला आहे तर उल्हास चांदी आणि विजय पोलाद घेऊन आला आहे. आतां मी कोणाला वारस करावे याचा निर्णय तुम्हीच द्यावा."

दरबारी मंडळींनी परस्परांचा सल्ला घेऊन सर्वात वृद्ध माणसाकरवी आपला निर्णय दिला. तो म्हणाला–"महाराज! विजय हाच गादीला वारस होण्या योग्य आहे!"

त्याप्रमाणे राजाने विजयचा राज्याभिषेक करविला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला विचारले–"राजा, त्या वृद्ध दरबाऱ्याने सोने व चांदी आणून देणाऱ्या दोघां वडील मुलांना वारस करण्याची शिफारस न करता विजयलाच वारस करण्याची शिफारस कां केली? त्याच्या दोघा मोठ्या भावांना ज्या कामात यश आले नाही त्या कामात त्याला यश आले, म्हणून का? की राजा होण्याची त्याच्यात इतर विशेष अशी काही योग्यता होती म्हणून? या सर्व गोष्टींचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुला त्याचा परिणाम माहीत आहेच, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"वृद्ध दरबारी मंडळींनी विजयला यश मिळाले किंवा तो आपल्या दोघां मोठ्या भावांना सोडवून घेऊन आला या गोष्टीपेक्षा तो व त्याचे भाऊ कोणती वस्तु घेऊन आले, या गोष्टीचाच विचार केला असावा. कारण परीक्षा त्या गोष्टीचीच होण्याचे [illegible] व चांदी घेऊन आले. त्या वस्तू मूल्यवान अवश्य आहेत. त्यांचे आर्थिक दृष्ट्या मूल्य जास्त असले तरी देशाच्या भरभराटीच्या व रक्षणाच्या दृष्टीने पोलादच जास्त उपयोगी पडणारा धातू आहे. नांगर, कुदळ, फावडी, कोयता, कुऱ्हाड, विळे ही शेतीला आवश्यक असलेली हत्यारे व देशरक्षणास लागणारी शस्त्रसामुग्री यास पोलादच जास्त उपयोगी आहे. म्हणून तोच त्यांना गादीला वारस होण्यालायक वाटला. विजय आपल्या भावांसारखा अधीर उतावळेपणाने वागला नाही. साधूच्या सूचनेप्रमाणे वागला म्हणून त्याला यश मिळाले. राजपुरुषांत साहसाबरोबर शहाणपण व धैर्यपण आवश्यक आहे. ते विजयमध्ये होते."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

खरा न्याय

फार प्राचीन काळची ही गोष्ट आहे.

एका राज्यात दूर एका कोपऱ्यात गवळीवाडा होता. तेथे एक वीरदास नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. सर्व तरुण मंडळी वीरदासला आपला पुढारी मानीत आणि तो सांगेल तसे वागत. त्याला ते वीर राजा म्हणत आणि 'छोटा राजा' या नावाने सर्व गावकरी ओळखीत.

एक दिवशी सर्व तरुण गुराखी आपली गुरे चरायला घेऊन रानात गेले असता दूर एक ब्राह्मण सकुटुंब जात असलेला वीरदासला दिसला. वीरदास आपल्या साथी गुराख्यांना म्हणाला–"बिचारा ब्राह्मण दु:खी कष्टी दिसतो आहे. त्याला बोलावून घेऊन या. थोडा वेळ विश्रांती घेतल्यावर त्याला बरे वाटेल."

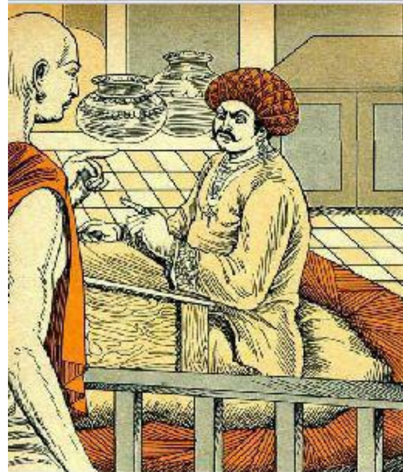
त्याप्रमाणे तरुण गुराख्यांनी त्या ब्राह्मणाला थोडा वेळ विश्रांती घेऊन पुढे जाण्यास विनंती केली. पण ब्राह्मण चिडल्यासारखा म्हणाला–"कसली विश्रांती? आम्हांला, जितके लवकर होईल तितके, लवकर या राज्याबाहेर जाऊ दे."

पण ती तरुणमंडळी म्हणाली–"आम्ही तुम्हांला या उन्हात जाऊ देणार नाही. आमच्या छोट्या राजाची आज्ञा आहे."

तेव्हां ब्राह्मण त्यांच्या बरोबर वीरदास बसला होता तेथे आपल्या बायको मुलांना घेऊन आला. वीरदास ब्राह्मणाला जवळ आलेला पाहून उठून उभा राहला आणि नमस्कार करून म्हणाला–"हे ब्राह्मण श्रेष्ठा, आपल्या मनाला कसले तरी कष्ट असल्यासारखे दिसत आहे. आमच्या हातून आपली काही सेवा होण्यासारखी असल्यास अवश्य आज्ञा करावी."

वीरदासाचा नम्रपणा पाहून ब्राह्मण थक्कच झाला. म्हणाला–"मी हे राज्य

सौ. शांता दामले

सोडून निघालो आहे. या राज्यात न्याय धर्म काहीच उरला नाही. म्हणून मी आपले घरदार सर्व सोडून सकुटुंब परदेशी निघालो आहे. मी एक पंडित आहे. मला जी थोडी-फार मिळकत होत होती त्यावर माझ्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह चालत होता. एकदा एका श्रीमंताने माझ्यावर कृपा करून मला एक नीलमणी बक्षिस दिला. मी तो मणी आपल्या पांडित्याची पारख करणाऱ्या उदार श्रीमंत गृहस्थाची आठवण म्हणून ठेवून दिला होता. परंतु पुढे मला माझ्या मुलीच्या लग्नासाठी कर्ज काढावे लागले. म्हणून मी तो एका सावकाराकडे गहाण ठेवून एक हजार सुवर्ण मुद्रा त्याच्याकडून घेतल्या. [illegible]या मुलीचं लग्न झाले आणि एका वर्षात मी सावकाराच्या एक हजार सुवर्ण मुद्रा व्याजासकट परत दिल्या आणि आपला मणि परत मागितला. व्यापाऱ्याने सुवर्ण मुद्रा ठेवून घेतल्या, परंतु मणि परत दिला नाही. म्हणाला–"तुमचा मणि माझ्या बायकोच्या पेटीत आहे. ती माहेरी गेली आहे. ती परत आल्यावर मी तो परत आणून देईन."

त्या नंतर मी मागायला गेलो म्हणजे प्रत्येक वेळी तो काहीतरी थापा मारून मला रिकाम्या हाताने परतवी. कधी किल्ली सापडत नाही म्हणे, कधी बायको पुन्हा माहेरी गेली म्हणे आणि एकदा तर नोकराकरवी स्वतः घरात नसल्याचे पण सांगून पाठविले.

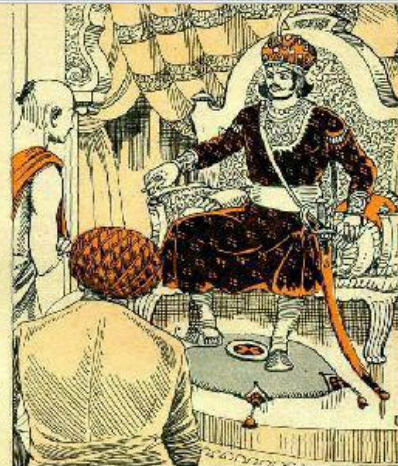
शेवटी मी मणि परत करणार आहेस की नाही दटावून विचारले तेव्हां म्हणाला–"मी तुला तो परत केला आणि पुन्हां मागायला येतो आहेस लाज नाही वाटत तुला?" असे सांगून नोकराकडून धक्के मारून त्याने मला घराबाहेर पाठविले.

म्हणून मी सरळ राजदरबारी आपले गाऱ्हाणे नेले. परंतु व्यापाऱ्याने लांच देऊन दोन साक्षीदार उभे केले. साक्षीदारांनी चवकशीच्या वेळी, त्यांच्या समक्ष सावकाराने मणि परत दिल्याची खोटी साक्ष दिली. [illegible] बद्दल व एका प्रतिष्ठित सावकाराविरुद्ध खोटी फिर्याद केल्याबद्दल मलाच उपदेश केला. म्हणाला–"पैशाचा लोभ एक तर वाईट आणि ब्राह्मणाला तर तो मुळीच असता कामा नये. अशी खोटी फिर्याद करणे फार मोठा अपराध आहे. परंतु पांडित्याचा आदर करून काही शिक्षा केल्या-शिवाय सोडतो." असे सांगून मला निरोप दिला.

अशा राज्यात अन्याय आणि अपमान सहन करून राहण्यापेक्षा परदेशात उपाशी राहून मरण आले तरी पत्करले. म्हणून मी घरदार सोडून परदेशी निघालो आहे." ब्राह्मणाने त्याच्यावर जो अन्याय झाला होता त्याचे वर्णन वरील शब्दात केले.

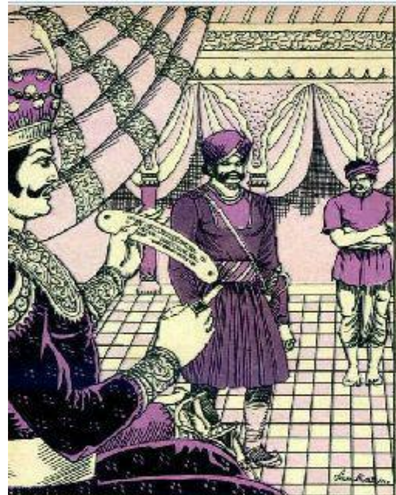
ते सर्व ऐकून वीरदास त्याला म्हणाला–"ब्रह्मश्रेष्ठ! आपण मला एकदा संधी द्यावी. आपल्यावर अन्याय झाल्याचे मी राजाला पटवून देण्याचा प्रयत्न करून पाहातो." असे सांगून वीरदासने आपल्या मित्रांना ब्राह्मणाच्या राहण्याची कोठे व काय व्यवस्था करावयाची हे समजावून सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी वीरदासने राजाकडे एक पत्र लिहून पाठविले. त्यात नीलमणीच्या

फिर्यादी संबंधी राजाकडून न्याय न झाल्याचा व त्यामुळे महाराजांच्या कीर्तीला बट्टा लागण्याची भीति असल्याचा उल्लेख होता. शेवटी असे ही लिहिले होते–"महाराजांनी अनुमति दिल्यास मी महाराजांसमक्ष पुन्हां चवकशी करून न्याय निवाडा करावा म्हणतो–आपली नम्र प्रजा–छोटा राजा."

ते पत्र वाचून महाराजांना आश्चर्य वाटले. परंतु 'छोटा राजा' कसा न्याय निवाडा करतो, पाहूया तर, असा विचार करून राजाने अनुमति दिली. वीरदास ब्राह्मणाला घेऊन राजवाड्यात आला. त्याने प्रथम महाराजांना तो कोणत्या प्रकारे चवकशी करणार आहे हे थोडक्यात

सांगितले आणि त्यासाठी आवश्यक सरकारी सहाय्य देण्याची विनंती केली.

एक गवळी राजदरबारात न्याय विचार करणार असल्याचे कळले तेव्हां राणी-बरोबर अंतपुरांतील स्त्रिया आपापल्या दासीबरोबर तो न्यायविचार पाहण्यासाठी दरबाराच्या आजूबाजूच्या गवाक्षांजवळ येऊन बसल्या. सावकार, ब्राह्मण व साक्षीदार निरनिराळ्या खोल्यात बसवून ठेवण्यात आले. एका वेळी फक्त एकालाच बोलावण्यात आले. वीरदास स्वतः महाराजांच्या सिंहासनाच्या पायाजवळ बसला.

सर्वात प्रथम ब्राह्मणाने आपली फिर्याद नोंदवून त्याच्यावर सावकाराने केलेल्या अत्याचाराविषयी जबानी दिली. वीरदासने निरनिराळ्या नीलमण्यांचे खडे दाखवून ब्राह्मणाला रंग हलका की गडद होता याचे परिमाण विचारून घेतले. निरनिराळ्या कमी अधिक प्रमाणात असलेल्या निळ्या रंगाची काही वस्त्रे दाखवून त्याच्या नीलमण्याच्या जास्तच जास्त जवळ कोणते वस्त्र आहे हे देखील विचारून घेतले.

त्यानंतर सावकाराने त्याच्याकडे गहाण ठेवलेल्या नीलमण्याच्या रंगाचे परिमाण ब्राह्मणासारखेच सांगितले. नंतर त्याने आपली जबानी दिली.

दोघांच्या जबानीत नीलमण्याच्या रंगाच्या परिमाणाविषयी ,फरक मुळीच नव्हता. फरक होता तो फक्त एवढाच होता की ब्राह्मणाने नीलमणी परत मिळाला नाही हे सांगितले आणि सावकाराने परत केल्याचे सांगितले. ब्राह्मणाने नीलमणी ठेवला तेव्हां कोणी साक्षीदार नसल्याचे सांगितले तर सावकाराने नीलमणी परत केला तेव्हां दोन साक्षीदार असल्याचे सांगितले.

पहिल्या साक्षीदाराने जबानी दिली तीत त्याने ब्राह्मणाकडून परत केलेल्या एक हजार सुवर्णं मुद्रातील पाचशे सुवर्ण मुद्रा कर्जाऊ घेतल्याचे व त्यावेळी दुसरा कोणी व्यक्ति किंवा साक्षीदार हजर नसल्याचे सांगून ब्राह्मणाला सावकाराने नीलमणि एका पिवळ्या कपड्यात गुंडाळून दिला असल्याचे व त्याने तो लगेच कनवटीला खोचून ठेवल्याचे सांगितले. मण्याच्या रंगाचे परिमाण विचारता तो त्याचे बरोबर उत्तर देऊ शकला नाही.

त्यानंतर वीरदासने दुसऱ्या साक्षीदाराला बोलावून त्याची जबानी घेतली. दोघां साक्षीदारांच्या साक्षीत तफावत दिसून आली. दुसरा साक्षीदार म्हणाला की तो सावकाराकडे गेला असता तेवढ्यात ब्राह्मण आला. त्याने रंगाचे जे परिमाण सांगितले त्यात देखील फरक दिसून आला.

वीरदास त्या साक्षीदाराला पाठवून दिल्यावर महाराजांना म्हणाला–"दोघे साक्षीदार खोटे आहेत हे त्यांच्या जबानी-वरून स्पष्ट झाले आहे. सावकाराने या खोट्या साक्षीदारांना कां बोलाविले ह्या गोष्टीची माहिती मिळाली की न्याय निवाडा देणे सोपे जाईल. व्यापाऱ्याने सरळ उत्तर दिले नाही तर त्याच्या बायकोला बोलावून तिला, ती माहेरी गेली होती की नाही, गेली होती तर केव्हां केव्हां आणि केव्हां परत आली, तिच्या पेटीत नीलमणी कधी ठेवला होता का आणि तिची किल्ली हरवली होती का वगैरे गोष्टींची चवकशी करता येईल. जरूर तर सावकाराच्या घराची

झडती घेऊन नीलमणी कोठे ठेवला आहे का पाहता येईल."

न्याय विचार करतांना किती बारीकीने विचार करावा लागतो हे तेव्हां कोठे राजाच्या लक्षात आले. त्याने साक्षीदारांना बोलावून खोटी साक्ष दिल्याबद्दल फांशीची शिक्षा देण्याची धमकी दिली तेव्हां दोघांनी राजाचे पाय धरले व सावकाराने प्रत्येकाला पांचपांच सुवर्णमुद्रा देऊन खोटी साक्ष द्यायला सांगितले असल्याचे कबूल करून, त्यांना त्या नीलमण्याविषयी प्रत्यक्षात काही एक माहीत नसल्याचे सांगून महा-राजांना माफी करण्यास आर्जवाने विनंती केली.

साक्षीदारांनी अशा तऱ्हेने सर्व उघड सांगितल्यावर सावकाराला आपला अपराध स्वीकारावा लागला. त्याने ब्राह्मणाला त्याचा नीलमणी दिला. त्यानंतर राजाने त्या सावकाराला व दोघां साक्षीदारांना सक्त मजुरीची शिक्षा करून तुरुंगात पाठविले.

राजाने वीरदासला त्याच्या चातुर्याबद्दल शाबासकी दिली. नंतर पंडिताने वीरदासाला हात दाखवायला सांगून म्हटले– "महाराज! मला ज्योतिषशास्त्र व हस्तसामुद्रिक दोन्हीचे थोडे ज्ञान आहे. या तरुणाच्या हातावर राजयोग स्पष्ट आहे. कदाचित कोणी राजा राज्य भ्रष्ट होऊन अज्ञातवासात असावा. त्यांचाच हा वारस असेल कदाचित."

शेजारच्या खोलीत बसलेल्या राणीने ते ऐकले व बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडली. औषधोपचार केल्यावर ती शुद्धीवर आली तेव्हां राजाने राणीला असे एकाएकी घेरी येण्याचे कारण विचारले. राणीने [illegible] गुपित सांगितले. म्हणाली– "महाराज! आपणांस आठवत असेल, राजमातेने आपणांस, माझ्या पोटी आपल्या सारखाच सावळ्या रंगाचा मुलगा झाल्यास दुसरा विवाह करण्यास सांगितले होते. तेव्हां मीच आपल्या भवितव्याचा विचार करून दासीच्या सहाय्याने गवळीवाड्यात त्याच दिवशी बाळंत झालेल्या एका बाईच्या गोऱ्या मुलाला आपला मुलगा म्हणून ठेवून स्वतःच्या पोटच्या गोळ्याला त्या बाईच्या खाटेवर नेऊन ठेवविले होते. वीरदास हा तोच मुलगा आहे.

राणीने सांगितलेली गोष्ट खरी ठरण्यास जास्त साक्षपुराव्याची गरज राहिली नाही. कारण ती दासी व गवळीवाड्यातील ती बाई अद्यापि जिवंत होत्या. तेव्हां राजाने वीरदासाला आपला युवराज म्हणून स्वीकारून, आजपर्यंत ज्याला युवराजासारखे वाढविले होते त्याला व त्याच्या आईवडिलांना वर्षासन ठरवून दिले.

अक्षय संपत्ति

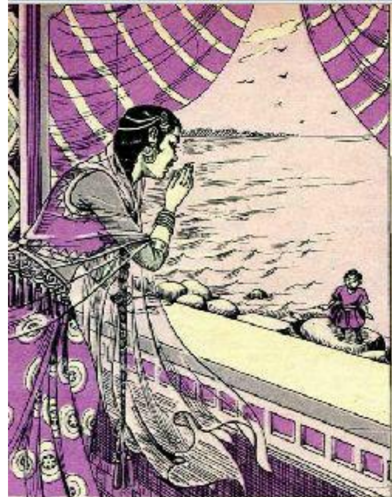
[२]

अबू अल कासिम खलीफाचा हात धरून एका दालनात गेला. त्या दालनात धूप, चंदनादिकाचा वास दरवळत होता. अबू अल कासिम खलीफांशेजारी बसून आत्मचरित्र सांगू लागला. म्हणाला–

"माझे वडील अब्दुल अजीज कायरो नगराचे एक सुप्रसिद्ध जव्हेरी होते. माझ्या वडिलांचे आजोबा व पणजोबादेखील तिथलेच राहणारे होते. माझ्या वडिलांनी कायरोच्या श्रीमंत व्यापाऱ्यात फार मोठी मानाची जागा मिळविली. इजिप्तच्या सुलतानाला हेवा वाटू लागला आणि तो माझ्या वडिलांचे काही नुकसान करण्याच्या विचारात असल्याचे कळताच माझे वडील आपले सर्व धन घेऊन बसऱ्याला पळून गेले.

पुढे काही दिवसांनी माझ्या वडिलांचे लग्न बसऱ्याच्या सर्वात श्रीमंत व्यापाऱ्याच्या एकुलत्या एका मुलीशी झाले. मी आपल्या वडिलांचा एकुलता एक मुलगा होतो. माझ्या लहानपणीच माझे आईबाप वारले. म्हणून मला दोन्ही घरची अलोट संपत्ति मिळाली. परंतु मी दोन वर्षात ती सर्व उडवून टाकली. त्यानंतर त्या गावात राहणे मला लाजिरवाणे वाटू लागले. म्हणून मीं आपले घरदार सर्व विकले व जे पैसे मिळाले ते घेऊन एका व्यापाऱ्यांच्या तांड्याबरोबर निघालो. मोसुल, डेमास्कस वगैरे शहरे पाहात आपल्या वाडवडिलांच्या कायरो शहरी येऊन पोंचलो.

कायरो शहरातले महाल व इमारती पाहून मला माझ्या वडिलांची आठवण झाली. माझ्या वडिलांनी त्याच गावात किती ऐश आरामात दिवस काढले असतील याचा विचार करीत मी दुःखी मनाने नील नदीच्या

काठाकाठांनं कायरोच्या सुलतानाच्या महालापाठीमागच्या जागी येऊन पोचलो. मी सहज मान वर करून पाहिले तर खिडकीत एक सुंदर तरुण स्त्रीचा चेहरा दिसला आणि क्षणार्धात तो अदृश्य झाला. तो चेहरा पुन्हा दृष्टीस पडावा म्हणून मी रोज संध्याकाळी त्याच जागी तासनतास जाऊन बसू लागलो. परंतु पुन्हां ते चंद्रमुख मला दिसले नाही.

एक दिवशी मी उजाडताच त्या खिडकीकडे एक टक पहात बसून राहालो. त्या दिवशी संध्याकाळपर्यंत ते चंद्रमुख दृष्टीस पडले नाही. परंतु खिडकीवर पडलेला पडदा हलला आणि त्याच्या आड कोणीतरी हलल्याचा भास झाला.

दुसऱ्या दिवशी खिडकीवरचा पडदा बाजूला सरकला आणि चंद्रासारखा सुंदर चेहरा एकदम चमकला. मी स्वतःचे जीवित त्या चेहऱ्यावर ओवाळून टाकले आणि म्हणालो–"हे स्वर्गातल्या अप्सरे! मी एक परदेशी आहे. या कायरो शहरात पाऊल टाकतांच एक शुभ शकुन घडावा तसा तुझा चेहराच प्रथम मला दिसला."

त्या सुंदर स्त्रीच्या चेहऱ्यावर भीतीची सावली दिसली. परंतु दुसऱ्या क्षणाला ती खिडकीबाहेर वांकून मला ऐकूं जाईल इतक्या स्वरात म्हणाली–"तू आतां जा आणि मध्य रात्रीच्या सुमारास ये!"

माझ्या आनंदाला पारावार नव्हता. मी आपले दारिद्रय, कष्ट आणि दुःख पार विसरून गेलो. मी धर्मशाळेत येऊन स्नान केले आणि उत्तमात उत्तम कपडे घालून त्या खिडकीच्या खाली जाऊन पोचलो. खिडकी खाली एक शिडी लोंबत होती. मी साहस करून शिडी चढून वर गेलो. त्या गगनभेदी महालात दोन तीन दालने पार करून आत गेलो. तिसऱ्या दालनांत ती माझी वाट पहात बसलेली दिसली.

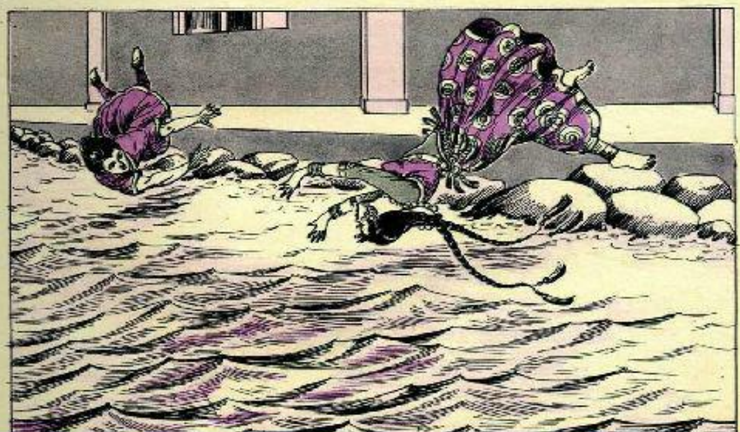
मी तिला माझ्या जीविताची करुण कहाणी सांगितली. ती ऐकून तिच्या डोळ्यातून सहानुभूतीची आंसवे घळघळा गळू लागली.

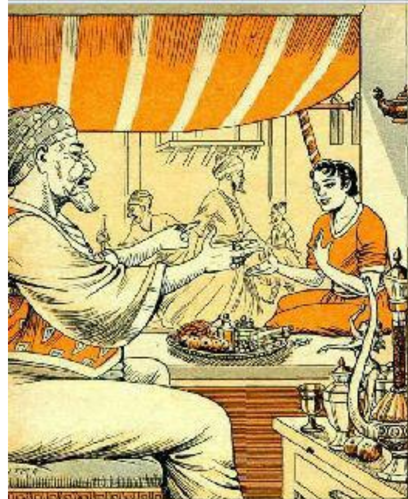
[illegible] म्हणाली–"मी सुलतानाची बेगम आहे. माझे नांव लबीबा. माझ्या सवती मला नेहमी पाण्यात पाहतात. म्हणून मला दांपत्यसुखाचा लाभ नाही. तुझे अनन्य प्रेम ओळखून तुझ्या सारखा पती लाभलातर मी किती सुखी होईन, हाच विचार माझ्या मनात घर करून बसला आहे."

आम्ही दोघे बोलतच होतो इतक्यात कोणी तरी दारावर थाप दिली. लबीबा भीतीने अक्षरशः थरथर कापू लागली. म्हणाली–"आपण धोक्यात सापडलो. सुलतानाशिवाय कोणी माझ्या दारावर अशी थाप मारीत नाही."

तिचे म्हणणे खरे ठरले. दुसऱ्या क्षणाला दहा काळे गुलाम त्या दालनात शिरले. त्यांनी मला उचलून खिडकीबाहेर नदीत फेकून दिले. दुसऱ्या खिडकीतून लबीबाला नदीत फेकलेले मी पाहिले. मी कसा तरी वांचलो. परंतु माझ्यासाठी नदीत पडलेल्या त्या निरपराध तरुणीला मी पुष्कळ प्रयत्न करूनही वांचवू शकलो नाही.

मी इजिप्त देश सोडला आणि बगदादला आलो. माझ्याजवळ फक्त एकच दीनार उरला होता. थोडी मिठाई, फळे, अत्तर वगैरे वस्तू विकत घेऊन त्या एका थाळचात ठेवून गाणे गात रस्त्यावर फिरत त्या वस्तू विकू लागलो. मला ईश्वरकृपेने गळा चांगला मिळाला होता म्हणून पुष्कळ लोक

जमत व मालाची चांगली विक्री होई. एक दिवशी बगदादचा सर्वात मोठा व्यापारी माझ्याकडे आला आणि माझ्या जवळचे एक फळ विकत घेऊन मला आपल्या दुकानात बोलावून घेऊन गेला. त्याने मला माझे नाव विचारले.

मी म्हणालो–"शेट साहेब! मला त्या जुन्या आठवणी काढून दुखवू नका. माझ्या काळजाला पीळ पडतो."

त्या दुकानदाराने विषय बदलून मला या नवीन धंद्यात काय मिळते हे विचारले आणि दहा दीनार देऊन निरोप दिला.

त्या दिवसापासून तो रोज काहीतरी वस्तु विकत घेई आणि मला भरपूर किंमत देई. मला त्याचा स्वभाव आवडला, म्हणून मी मनमोकळेपणाने आपला जीवन वृत्तांत सांगितला. सर्व ऐकून घेऊन तो मला म्हणाला–"अबू अल कासिम आजपासून तू मला स्वतःच्या मुलासारखा झालास. माझ्याजवळ तुझ्या बापाहून जास्त धन व संपत्ति आहे. मला मूलबाळ नाही. तुझ्या हातातला हा थाळा दे फेकून."

दुसऱ्याच दिवशी तो दुकान बंद करून माझ्याबरोबर बसऱ्याला निघाला. बसरा त्याचे जन्मस्थान होते.

बसऱ्याला माझ्या ओळखीची अनेक स्नेही मंडळी होती. मी आपल्या मानलेल्या बापाला सुखी करण्यासाठी आवश्यक सर्व व्यवस्था करून दिली. तो मला म्हणे, 'अबू! तुला मी प्रथम पाहिले तो मुहूर्त खरोखरच चांगला होता. तू इमानदार निघालास व स्वभावाने इतका प्रेमळ निघालास, याहून आनंदाची गोष्ट ती काय असणार? माझ्या मागूनं तूच माझ्या या सर्व संपत्तीला वारस आहेस.'

मी एक वर्षभर आपल्या या प्रेमळ पित्याची जिवेभावे सेवा केली. मित्रांच्या संगतीत फुकट पैसे व वेळ घालविणे सोडून दिले. दुर्दैवाने माझा हा प्रेमळ पिता आजारी पडला. तो जवळ बोलावून मला म्हणाला–"मुला! बापाला मुलाकडून आयुष्यभरात जे सुख मिळते ते मला एका वर्षात तुझ्याकडून मिळाले. मी तुला आशीर्वाद देतो, तू आयुष्यभर आनंदाने सुखासमाधानाने राहशील. देवाची कृपा तुझ्यावर कायम राहील. मला अल्लाचे बोलावणे येण्यापूर्वी एक काम पुरे करावयाचे आहे. कित्येक पिढ्यांपासून आमच्याकडे इतकी संपत्ति जमा झाली आहे की मोठमोठ्या राजे-रजवाड्यांनासुद्धा लाभणे शक्य नाही.

त्यानंतर त्यांनी पुष्कळ गोष्टी कानात सांगितल्या. म्हणाले–"आमची संपत्ति कधी कमी होणेच शक्य नाही. म्हणून तू वाटेल तितका मनसोक्त दानधर्म करीत जा. त्याहून जास्त महत्वाची गोष्ट म्हणजे, तू स्वतःची तब्येत सांभाळून राहात जा. अल्लाची तुझ्यावर सर्वदा मेहेरबानी राहो. तो तुला सुखी ठेवील." एवढे सांगून त्यांनी डोळे मिटले ते पुन्हां उघडले नाहीत.

मी आमच्या वंशाच्या रीतीरिवाजा-प्रमाणे आपल्या वडिलांची अन्त्येष्टी क्रिया पुरी केली आणि त्यांची संपत्ति जेवढी होती ती आपल्या ताब्यात घेतली. माझ्या मित्रमंडळींनी मला यावेळी पुन्हां बजावून सांगितले की मी ज्या तऱ्हेने पैसे 'उधळतो' आहे त्या तऱ्हेने माझ्या हातात करवंटी येईल. माझा खर्च वाढत गेला, दानधर्म वाढत गेला. बसऱ्याला येणाऱ्या प्रत्येक

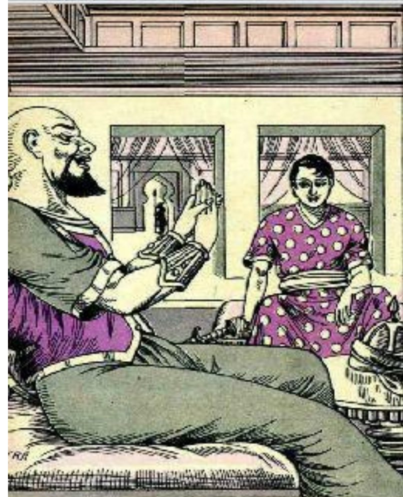

अतिथीपाहुण्याचा सत्कार करणे मी आपले आद्य कर्तव्य समजून ते पाळीत आलो. पण अजून मला गरीबी आलेली नाही.

माझी अशी खर्चीक राहणी पाहून बसऱ्याच्या अधिकाऱ्यांना हेवा वाटू लागला. एक दिवशी शहराचा कोतवाल माझ्याकडे आला. म्हणाला–"शहरातला कोण किती खर्च करतो याच्याशी मला काय कर्तव्य, पण माझे पोट भरले पाहिजे की नाही?" म्हणजे त्याला लांच हवी होती.

"तुमच्या कुटुंबाचा मासिक खर्च एकंदर किती आहे म्हणता?" मी विचारले.

"अहो, दररोज दहा दीनार तरी खर्च होतोच." कोतवाल म्हणाला.

"एवढ्यात भागते? अशक्य! मी शंभर दीनार दररोज आपल्याकडे पाठवीत जाईन. किंवा महिन्याभराची रक्कम माझ्या मुनीमांकडून आपण येऊन घेऊन जात जा." मी म्हणालो.

तो बसऱ्याचा मुख्य कोतवाल होता. वेड्यासारखा माझ्याकडे पाहू लागला. मी त्याची समजूत घालून त्याला निरोप दिला.

दुसऱ्या दिवशी काजीसाहेब आले आणि म्हणाले–"मुला! जकात मुसलमान धर्मियांचे एक जुने कर्त्तव्य म्हणून मानले जाते. आपल्या प्राप्तीचा पंचमांश गरिबांना वांटावा लागतो."

मी म्हणालो–"आपण काय म्हणालात ते नाही मला कळले. मी पुष्कळ दिवसांपासून आपल्याकडे येऊन एक निवेदन करावे म्हणत होतो. गरीबांमध्ये वांटायला मी दर महिन्याच्या सुरवातीला एक हजार रुपये पाठवावे म्हणत होतो. माझे वडील वारले त्याला दोन वर्षे होत आली. ते चोवीस महिने व चालू महिना मिळून पंचवीस हजार दीनार मी आपणांस देतो. यापुढे एक हजार दीनार पहिल्या तारखेला आपल्या घरी चालून येत राहतील."

काजीने खाली वांकून मला तीनदां सलाम केला. त्यानंतर तीनच दिवसांनी बसऱ्याच्या वलीने माझ्याकडे निरोप पाठविला. मोठ्या नम्रपणे माझ्याशी बोलला. म्हणाला–"तुझ्या सारख्या तरुणाने आपल्या संपत्तीचा आकार प्रकार एकदां मला दाखविला म्हणजे मी कोण किती खर्च करतो हे विचारायला कां येईन?"

मी म्हणालो–"वली साहेबांना मी आपली सर्व संपत्ति दाखविली तर त्यात काही बिघडणार नाही. पण माझा विचार आहे की आपणांकडे दर महिन्याला दोन हजार दीनार फकीरांना वांटण्यासाठी पाठवावे." वलीसाहेबांनी ते काम मोठ्या आनंदाने आपल्याकडे घेऊन त्या मेहेरबानी बद्दल माझे आभार मानले.

[illegible] आणि [illegible] तोंड अशा तऱ्हेने बंद करीत आलो आहे. कोणाची वांकडी नजर माझ्या संपत्तीकडे वळली नाही. मी अतिथी-अभ्यागतांना मनसोक्त भेटी देतो. कधी कमी न होणाऱ्या माझ्या अक्षय्य संपत्तीची थोडक्यात ही कहाणी आहे." अबू अल कासिम एवढे सांगून गप्प बसला.

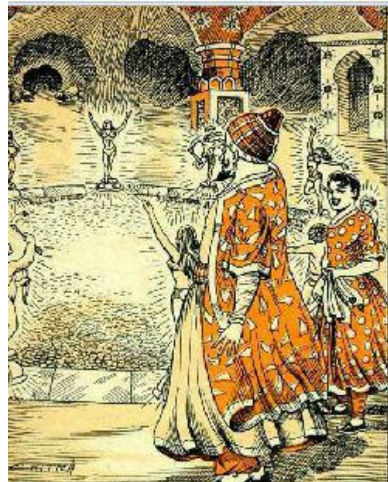
खलीफाच्या मनात त्या तरुणाची संपत्ती पाहण्याची तीव्र इच्छा उत्पन्न झाली. तो म्हणाला–"परंतु ही अक्षय संपत्ति असते कशी, प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिल्या शिवाय मला कसे कळणार? तुझे हे गुपित कोणाला कधी सांगणार नाही, याची शपथ घेतो."

"आपल्या अतिथी अभ्यागताला असंतुष्ट ठेवून निरोप देणे नरकयातनेपेक्षा कठीण आहे. मात्र आपण मी सांगेन त्या अटी मान्य कराव्या, आनंदाने माझी अक्षय संपत्ति दाखवीन. पहिली अट म्हणजे आपल्याला आपल्या डोळ्यांवर पट्टी बांधून घ्यावी लागेल. मी आपल्या बरोबर तलवार घेऊन येईन. आपण माझ्याशी दुर्व्यवहार करण्याच्या प्रयत्नात असल्याची शंका मला आल्यास मी निर्दयपणे या तलवारीचा उपयोग करीन." अबू अल कासिम म्हणाला.

"मला सर्व अटी कबूल आहेत." खलीफा म्हणाला.

अबू अल कासिम खलीफाच्या डोळ्यांवर पट्टी बांधून आपल्या वाड्याच्या तळघरात

घेऊन गेला. भुयाराची वाट बरीच लांब व वांकडी तिकडी होती. अगदी टोकाला तळघरातच खोल व एक मोठे दालन होते. तेथे पोचल्यावर कासिमने खलीफाच्या डोळ्यावरची पट्टी सोडून टाकली. गुहेच्या भितींना आणि खांबांना बसवलेली माणिक्ये, हिरे व रत्ने पाहून खलीफाचे डोळे दिपून गेले. त्यांच्या उजेडात खलीफाला शंभर फुटाच्या व्यासाचे एक वर्तुळाकार दालन दिसले. त्यात अशरफींचा एक मोठा सांठा होता. त्याच्या काठाकाठाने बारा मूर्ती होत्या. प्रत्येक मूर्त एका विशिष्ट मण्याची होती आणि ती सोन्याच्या उच्च आसनावर उभी केलेली होती.

[illegible] 'सरोवर' किती खोल होते याची कल्पनाच करणे अशक्य होते. अबू अल कासिम म्हणाला–"माझ्या पूर्वजांनी कित्येक पिढ्या माझ्याच सारखा मनसोक्त दानधर्म केला तरी या सरोवरातले सोने अर्धा इंच देखील खाली गेले नाही." असे सांगून कासिम खलीफाला दुसऱ्या खोलीत घेऊन गेला. तेथे त्याहून मोठे हिऱ्या नाणकांचे एक सरोवर होते. तेथे खलीफाला दिलेल्या झाडासारख्या मयूरवृक्षाच्या दोन रांगा होत्या. त्या सरोवराच्या छपरावर– "जो मनमोकळपणाने खर्च करतो तोच खरा श्रीमंत! आणि मैत्री शिवाय दुसरी कोणती ही गोष्ट वांचविण्या योग्य नाही." असे लिहिलेले होते.

अशा तऱ्हेने खलीफाने कित्येक दालने पाहिली आणि तो दमून गेल्यावर कासिमने खलीफाच्या डोळ्यांना पट्टी बांधली आणि त्याला भुयारातून वर आपल्या घरी बोलावून घेऊन गेला.

दोघे विश्रांतीसाठी लोडाला टेकून बसले तेव्हां खलीफा कासिमला म्हणाला–"तू एका मुलीला भेट म्हणून माझ्याकडे पाठविलीस. तशा कित्येक मुली तुझ्याकडे आहेत असे वाटते."

"कां नाही? परंतु त्यांच्या पैकी एकीवर ही माझी नजर नाही. त्या सर्वांहून माझ्या [illegible] आठवण मला जास्त प्रिय आहे. लबीबाची व माझी भेट करून कोणी देईल तर मी आपली ही सर्व अक्षय संपत्ति तिच्यावर ओवाळून टाकीन." अबू अल कासिम म्हणाला.

कासिम त्या मुलीला इतकी वर्षे विसरू शकला नाही या गोष्टीचे खलीफाला कौतुक वाटले.

खलीफा, कासिमने दिलेल्या सर्व वस्तू घेऊन बगदादला आला. त्याने तुरुंगातून जफरला बोलवून आणले. त्याला माफ करून व त्याला अनेक पारितोषिके देऊन म्हणाला–"जफर! अबू अल कासिमचा सत्कार कोणत्या प्रकारे केला तर बरोबर होईल? कारण त्याला काही दिले तरी ते त्याच्या स्वतःच्या संपत्तीच्या मानाने अगदीच क्षुल्लक ठरेल."

जफर म्हणाला–"त्याला बसऱ्याचा सुभेदार नेमणे बरोबर होईल."

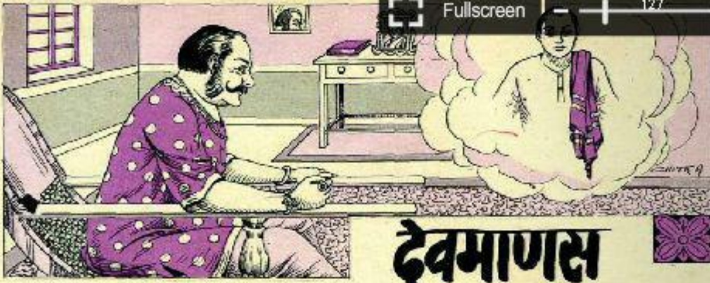
"तर मग तू स्वतः जाऊन त्याला आदरपूर्वक बोलावून घेऊन ये. मी तो समारंभ स्वतःच्या हाताने करावा म्हणतो." खलीफा म्हणाला.

जफर बरोबर अबू अल कासिम बगदादला आला तेव्हां खलीफा स्वतःच्या मुलासारखा त्याला भेटला. त्याचा सर्व प्रकारे सत्कार करून त्याला एक मेजवानी दिली. मेजवानीच्या वेळी एक गुलाम स्त्री गाणे म्हणायला म्हणून समोर आली. तिला पाहतांच अबू अल कासिम बेशुद्ध होऊन पडला.

तो शुद्धीवर आला तेव्हां ती गुलाम तरुणी लबीबा असल्याचे कळले. ती नदीत पडली तेव्हां एका कोळ्याने तिला वांचविले आणि एक गुलाम म्हणून तिला विकले. तिला विकत घेणाऱ्या व्यापाऱ्याने बगदादला खलीफाच्या महालात तिला विकले.

अबू अल कासिम बसऱ्याचा सुभेदार झाला आणि त्याची प्रेमिका लबीबा बेगम झाली. त्यानंतर कित्येक वर्षे त्यांचा संसार सुखाचा झाला.

देवमाणूस

एका गावी सुभाष नावाचा एक वैद्य रहात असे. तो पाला, मुळ्या व काही फळे यांची औषधे तयार करून सर्व तऱ्हेच्या रोगांचा इलाज करीत असे.

सुभाष एकटा होता. म्हणून थोडक्या मिळकतीवर त्याचा उदरनिर्वाह चाले. तो गोरगरिबांना फुकट औषधे देई. म्हणून जवळपासच्या पंचक्रोशीत त्याचा नावलौकिक वाढला. अर्धांगवायूसारखे भयंकर रोग आणि सर्पदंशासारखे आजार तो थोड्या वेळात बरे करी. अशा रोगांचे औषधपाणी करून देखील तो पैसे फारच कमी घेई. म्हणून त्याला लोक देवमाणूस मानीत.

सुभाषची वाढती कीर्ती पाहून गावच्या जमिनदाराच्या पोटात दुखू लागले. कारण सुभाष त्या गावात येण्यापूर्वी लोक त्या जमिनदाराला एक मोठा देवमाणूस मानीत. परंतु आता स्थिति बदलली होती. त्याच्या घरी लोकांची गर्दी जमण्याऐवजी सुभाषच्या घरी जमू लागली होती. कारण सुभाष गोरगरिबांना पैशाची कमी जास्त मदत करीत असे.

सुभाषचा हा वाढता मान कमी कसा होईल या गोष्टीचा जमिनदार विचार करू लागला. एक दुष्ट विचार त्याच्या मनात आला आणि आपला घाट पुरा होण्यासाठी तो संधी पाहू लागला.

एकदा संध्याकाळी सुभाष काही औषधे एका पिशवीत घालून कोठेतरी परगावी एका रोग्याला पहायला निघाला. जमिनदाराने ते पाहिले आणि सुभाषला विचारले—"काय हो वैद्यबुवा! कोठे निघालात?"

"शेजारच्या गावी दोघे तिघे आजारी आहेत, त्यांना पाहून औषधपाणी करण्यासाठी जातो आहे." सुभाष म्हणाला.

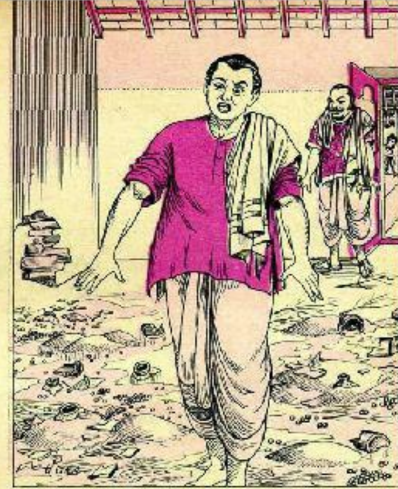
म. ना. रानडे

जमिनदार अशाच संधीची वाट पहात होता. सुभाष निघून गेल्यावर जमिनदाराने आपल्या नोकरांकरवी सुभाषच्या घराच्या एका भिंतीला भोंक पाडले व आत जाऊन औषधाच्या बाटल्या फोडून टाकल्या आणि ज्या मुळ्या व इतर औषधे होती ती जाळून टाकली. सुभाषच्या घरात कोणीच नव्हते.

दुसऱ्या दिवशी सुभाष गावाहून परत आला. घरात कोणीतरी शिरून औषधाच्या बाटल्या फोडून इतर औषधें जाळून टाकल्याचे कळले. एका जागी भिंतीला एक भगदाड पडल्याचे पण दिसले.

चोरी करण्यासारख्या पुष्कळ वस्तू जशाच्या तशाच होत्या. फक्त औषधांची नासधूस झालेली पाहून कोणीतरी दुष्टबुद्धीने हे सर्व केले असावे, असे साहजिकच सुभाषला वाटले. परंतु त्याने कधी कोणाचे नुकसान केले नव्हते. मग द्वेषबुद्धीने हे कोणी बरे केले असावे, हे त्याला कळेना.

सुभाषने खूप मेहनत करून पुष्कळ औषधे तयार करून ठेवली होती. पण ती अशातऱ्हेने एका रात्रीत नष्ट झाली. त्याच्याकडे अनेक रोगी येऊन वाट पहात होते. परंतु कोणाला औषध देणे त्याला शक्यच नव्हते. लोकांनी चोराला शिव्या दिल्या. परंतु जमिनदाराला मात्र त्याचा डाव साधल्याबद्दल फार आनंद झाला.

त्याच वेळी जमिनदाराचे नोकर जमिनदाराच्या मुलाला घेऊन घाबऱ्याघाबऱ्या आले आणि मुलाला साप चावला असल्याचे सांगू लागले. म्हणाले—"शेतात छोट्या मालकांना साप चावला. अर्धा तास झाला शुद्धच नाही. काय वाटेल ते करून औषध वेळेवर देवविले पाहिजे."

जमिनदाराच्या घरासमोर लोकांची गर्दी जमली. गर्दीतला एक मनुष्य म्हणाला—"सुभाष वैद्यांकडे घेऊन जा. एका मिनिटांत मुलगा शुद्धीवर येईल.

निरुपायाने जमिनदाराला सुभाष वैद्याकडेच मुलाला घेऊन धावावे लागले. नोकर मुलाला उचलून घेऊन पाठीमागून आले.

जमिनदार वैद्याला हाक मारून म्हणाला– "अहो वैद्यबुवा! काय वाटेल ते करून मुलाला वांचवा हो! सांप चावला आहे याला."

"होय हो, पण काय करू? रात्री कोणीतरी दुष्टाने घरात शिरून सर्व औषधांच्या बाटल्या फोडून टाकल्या व औषधांचा पाला व मुळ्या जाळून टाकल्या." सुभाष म्हणाला.

जमिनदाराला जोडे मारल्यासारखे झाले. घोगऱ्या आवाजात म्हणाला–"वैद्यबुवा! तो दुष्ट मीच होतो हो! मला क्षमा करा. माझ्या मुलाला वांचवा. आयुष्यभर मी तुमचे हे उपकार विसरणार नाही."

"बरं थांबा हं, आलोच!" असे सांगून सुभाष घराबाहेर धांवत गेला.

"आतां वैद्यबुवा कशाला येतात? करावे तसे भरावे. देव सर्व पहात असतो." एकजण म्हणाला.

"मी आपल्या मुलाचा गळा स्वतःच्या हाताने कापला हो!" असे म्हणत जमिनदार टाहो फोडून रडू लागला. परंतु सुभाष थोडयाच वेळात परत आला. त्याच्या हातात कसल्या तरी मुळ्या व पाला होता. त्याने पाला चुरगळून मुलाच्या नाकाजवळ नेला. आणि त्याचा रस थोडा डोळ्यात घातला. थोड्या वेळाने जमिनदाराचा मुलगा हलला आणि थोड्या वेळाने चांगला शुद्धीवर आला.

तेथे जमलेल्या सर्व लोकांना जिवातजीव आल्यासारखे झाले.

त्या दिवसापासून जमिनदाराच्या वागणुकीत एकदम फरक झाला. त्याने सुभाषला नुकसान भरपाई म्हणून पुष्कळ धन दिले आणि औषधे तयार करण्यासाठी आपल्या नोकरांना पाठविले.

सुभाषचा नावलौकिक ह्या घटनेनंतर जास्तच वाढला. त्याने त्याच गावात कायमचे रहावयाचे ठरवून लग्न करून घेतले. सर्व म्हणू लागले–"एका देवमाणसामुळे दुष्ट माणूसदेखील देवमाणूस झाला.

विचित्र मृत्युपत्र

शीलादित्य नावाचा एक प्रसिद्ध राजा होता. त्याला दोन बायका होत्या. त्या जुळ्या बहिणी होत्या. त्या जुळ्या बहिणींनी राजाशी एका अटीवर लग्न केले होते. राजाने दोघींना सारखा मान देऊन वागविले पाहिजे, अशी ती अट होती. दोघींना एकाच दिवशी व एकाच मुहूर्तावर मुलगा झाला आणि दोघी निवर्तल्या.

शीलादित्याच्या दोघां मुलांची नावे अनुक्रमे देवादित्य व सुरादित्य अशी होती. सुरादित्य गोड स्वभावाचा होता व देवादित्य थोडा कठोर स्वभावाचा होता. दोघे अल्पवयी असतांच राजा मरण पावला. राजाला अचानक मरण आल्याने राजा मंत्र्याकडे आपले मृत्युपत्र लिहून देऊ शकला नाही.

मुले वयात येईपर्यंत मंत्री नयपालच सर्व राज्य कारभार पाही. तरी इतर दरबाऱ्यांना व सेनापतीला पुढे काय होणार याची काळजी वाटत असे. कारण दोघे राजकुमार मोठे झाल्यावर गादीवर आपला हक्क सांगणार. दोघांच्या माता पट्टराणी म्हणून ओळखल्या जात असत.

राज्याचे वांटे करणे कोणालाच पसंत नव्हते. शीलादित्याच्या कुळदैवतेची राज्याचे वांटे कोणत्याही परिस्थितीत होऊ देऊ नयेत अशी खास आज्ञा असल्याची लोकांची समजूत होती. तसे वांटे झाले तर राज्याचा सर्वनाश होईल असे कुळदेवतेने राजाला सांगितले होते.

यथावेळी दोघे राजकुमार वयात आले व गादीवर स्वतःचा हक्क असल्याबद्दल दोघे ही हट्ट धरून बसले. तो प्रश्न सुटावा कसा या काळजीत मंत्री पडला. तेव्हां त्याला मायापाल नामक दरबारी मांत्रिकाची मदत घेण्याचे सुचले.

जादूगार श्री ए. सी. सरकार

मायापालने सर्व गोष्टी शांपपणे ऐकून घेतल्या व म्हणाला–"राजाच्या मृत्युपत्रा-विषयी मला काहीच माहीत नाही. परंतु महाराजांनी फार पूर्वी काही कागदपत्र एका पेटीत ठेवून ती पेटी माझ्याकडे, असे सांगून ठेवून दिली होती की, पुढे मागे कधी गरज वाटली आणि एकाद्या प्रश्नावर वाद-विवाद किंवा तंटा झाला तर तो मिट-विण्यासाठी या कागदपत्रांचा उपयोग होऊं शकेल. पाहिजे तर ही पेटी उघडून पहावी. कदाचित काही तोड निघेल."

दुसऱ्या दिवशीं प्रधान मंत्र्याने दरबारांत सर्वांसमक्ष पेटी उघडली आणि त्यातून काही वस्तू बाहेर काढल्या. त्या पाहून सर्व चकित झाले. कारण त्या पेटीत कागदाच्या पट्टीची तीन वळीं होती. त्यांच्यावर १, २, ३, आंकडे होते. त्यांच्याविषयी माहिती आणखी एका कागदावर लिहिलेली होती.

"एक आंकडा असलेले वळे देवादित्याला द्यावे. ते माझ्या राज्याचे आणि संपत्तीचे चिन्ह आहे, नयपालने त्याच्याकडून ते वळे पट्टीच्या मधोमध कापवून दोन वळी करून पहावी."

देवादित्याने कात्रीने आपल्या हातातले वळे कापले व एकाची दोन वळी झाली.

त्यानंतर नयपालने दोन आंकडा असलेले वळे सुरादित्याला देऊन त्याच्या संबंधी माहिती वाचली–"या वळयात संकेत रूपाने माझे राज्य व संपत्ति कशी असावी हे मी सुचविले आहे."

सुरादित्याने ते वळे पट्टीच्या मधोमध कापले तेव्हां त्याची दोन निरनिराळी वळी होण्याऐवजी एक मोठे वळे झाले.

नंतर नयपालने तिसरे वळे देवादित्याच्या हातात देऊन तत्संबंधी सूचना वाचली ती अशी–"हे वळे पट्टीच्या मधोमध कापल्यास आपल्या दोघां मुलांचा परस्पर संबंध कसा असावा व त्यांनी कसे राज्य करावे याविषयी माझ्या मनातली इच्छा कळेल."

देवादित्याने तिसरे वळे पट्टीच्या मधोमध कापले तेव्हां दोन वळी तर झाली, परंतु दिसली. सुटी नव्हती.

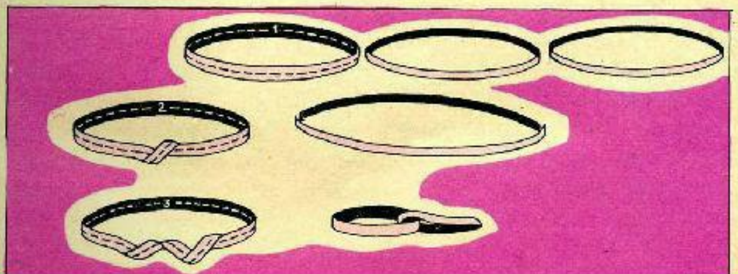
महाराजांचे हेच मृत्युपत्र असल्याचे सर्वांना स्पष्ट झाले. देवादित्य आणि सुरा-दित्य दोघांनी आपल्या प्रेमळ पित्याच्या इच्छेप्रमाणे वागण्याचे ठरविले. दोघे परस्परांना प्रेमाने कडकडून भेटले. दोघांच्या डोळयांतून आनंदाश्रू वहात होते.

त्यानंतर राज्याचे वांटे झाले नाहीत. राज्यकारभारात दोघे सारखी सारखी जबाबदारी घेऊन राज्याची व्यवस्था करू लागले. अशा तऱ्हेने नयपाल समोर जो प्रश्न होता तो इतका सहजी सुटला. सर्वांच्या मनाचे समाधान झाले. रात्री एक मेजवानी झाली. मेजवानी झाल्यावर घरी परत जात असताना नयपालने मायापालला बाजूला नेऊन विचारले–"कायरे, महाराजांनी जादूचा प्रयोग केल्यासारखा वाटला. ही जादू राजाला तू शिकविलीस का?"

"होय, मृत्यू पूर्वी महाराजांनी माझ्या जवळ थोडी जादू शिकून घेतली होती. मी वळयांची ती जादू तुम्हांला दाखवीन. तुम्हांला सवड असेल तेव्हां तुम्ही चार बोटे रुंदीच्या व सुमारे तीन हात लांबीच्या कागदाच्या तीन पट्ट्या घेऊन या."

त्याप्रमाणे नयपाल एक दिवशी तशा तीन पट्ट्या घेऊन मायापालच्या घरी गेला. मायापालने कागदाच्या एका पट्टीची दोन्ही टोके डिंकाने चिकटवून एक वळे (चाक) तयार केले. नंतर दुसऱ्या पट्टीला अर्धा पीळ (मुरड) देऊन पट्टीची दोन्ही टोकें डिंकाने चिकटविली. तिसऱ्या पट्टीची दोन्ही टोकें चिकटविण्यापूर्वी पट्टीला एक पुरा पीळ दिला. (खालचे चित्र पहा.)

नयपालने कागदांच्या पट्ट्यांवर मधोमध खूण केली आहे. बरोबर त्या खुणेवर कात्रीनें तिन्ही पट्ट्या निरनिराळ्या कापल्या. तेव्हां पहिल्या पट्टीचीसारख्या आकृतीची दोन वळी झाली. दुसऱ्या वळयाचे एक मोठे वळे झाले आणि तिसऱ्या वळयाची दोन निरनिराळी वळी झाली, पण ती सुटी नव्हती. दोन्ही कडीसारखी परस्परांना अडकलेली होती.

पंचकल्याणी

[३]

श्यामल नगराच्या राजाने विचारलेल्या प्रश्नाचे उत्तर वीरदासने दिले ते असे–

"मी एकदा समुद्रकाठच्या डोंगराळ प्रदेशात शिकारीला गेलो. मी एका उंच टेकाडावर चढत होतो तेव्हां मला पाठी-मागून धूर वर येत असलेला दिसला. धूर येण्याचे कारण कळावे म्हणून मी त्या डोंगराच्या टोकापर्यंत गेलो. एका दरीतून धूर वर येत होता. मी दरीत डोकावून पाहिले तर धुरामुळे मला कोंदटल्यासारखे झाले. दुसऱ्या क्षणाला मी दरीत पडलो. माझे भाग्य बलवत्तर होते. म्हणून मला विशेष लागले नाही. परंतु त्या दरीतून बाहेर कसे यावयाचे हा प्रश्न माझ्यासमोर उभा राहला. कारण कडा उभा होता. मी मान वर करून पाहिले.

त्याच वेळी एका बाजूने कसला तरी आवाज झाला. मी त्या बाजूला वळून पाहिले. एक राक्षस वीस बकऱ्या व एका हरणाला घेऊन येत होता, त्याने त्या सर्वांना एका गुहेत हांकले आणि माझ्याजवळ येऊन म्हणाला–"आलास, बरे झाले! मी तुझ्या-साठी सुरी पाजळवून ठेवली आहे."

"अरे, मी तुझ्या एका घासाएवढासुद्धा नाही. तुला एकाच डोळ्याने दिसते आहे. दुसरा डोळा मी बरा करून देतो. मी डोळ्यांचा वैद्य आहे." मी म्हणालो.

राक्षस त्या गोष्टीस कबूल झाला. मी गुहेत जाऊन त्याच्याकडून एका मोठ्या मडक्यात पाणी गरम करविले आणि त्या पाण्यात त्याला बसायला सांगितले. एक गवताची चूड तयार करून घेऊन आलो. त्याच्या डोळ्यांना पट्टी बांधण्याचे मिश

त्याबरोबर तो राक्षस ओरडत पाण्यातून बाहेर आला आणि गुहेच्या दारावर उभा राहून मला शिव्या शाप देऊ लागला.

मी रात्रभर गुहेच्या भिंतीला टेकून राक्षसाचा हात सामान्यपणे जाणार नाही अशा जागी जाऊन बसलो. आपला श्वास लागला तरी मी कोठें आहे हे राक्षसाला कळेल याची भीती पण मला वाटत होती.

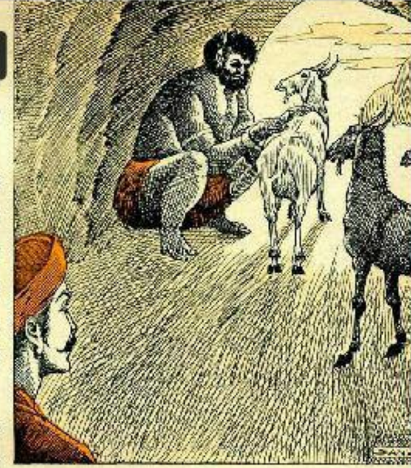
मी आपल्या सुरीने हरणाला ठार करून त्याचे कातडे काढू लागलो.

उजाडल्यावर पक्ष्यांची किलबिल सुरू झाली तेव्हां राक्षस मला म्हणाला–"काय रे तू झोपला आहेस की जागा आहेस? माझ्या बकऱ्या सोड पाहू!"

मी म्हणालो–"बकऱ्यांना बांधलेल्या दोऱ्यांच्या गाठी सुटत नाहीत हो!"

त्यानंतर मी एकेक करून सर्व बकऱ्या सोडल्या. राक्षस म्हणे–"ए पांढरे! मला आतां तू कशी दिसणार ग?" असे प्रत्येक बकरीच्या अंगावर हात फिरवीत तो काही ना काही तरी म्हणे.

शेवटी हरणाचे कातडे अंगावर पांघरून मी रांगत रांगत बाहेर जाऊ लागलो. राक्षस हरणाच्या कातड्यावर हरण समजून हात फिरवीत म्हणाला–"ए माझ्या लाडके हरणी! तू मला पाहू शकतेस पण मी तुला

पाहू शकत नाही ग! असे म्हणत त्याने मला सुद्धा बाहेर जाऊ दिले. गुहेबाहेर आल्याबरोबर सूर्यप्रकाशात आल्यामुळे मला हायसे वाटले. वर स्वच्छ आकाश व समोर समुद्र दिसत होता. त्या आनंदात मी ओरडलो–"अरे आंधळ्या राक्षसा! तू मला पकडू शकला नाहीस रे!"

राक्षस माझा आवाज ओळखून म्हणाला–"किती लबाड आहेस रे तू? तुझी हुशारी पाहून तुला शाबासकी द्यावीशी वाटते मला. ही घे अंगठी बक्षिस!"

"मी अंगठी घेण्यासाठी तुझ्याजवळ येईन असे वाटले होय तुला? तू ती फेक माझ्याकडे!" मी म्हणालो.

श्रीमती वेणताई सावंत

राक्षसाने अंगठी माझ्याकडे फेकली. मी ती उचलून बोटात घातली.

"तुझ्या बोटात चांगली बसली का रे अंगठी ?" त्याने विचारले.

"हो, छान बसली !" मी म्हणालो.

राक्षस जोराने हसला आणि अंगठीला उद्देश्यून म्हणाला–"कोठे आहेस ग तू ?"

"ही काय मी येथे आहे !" अंगठी म्हणाली.

तिचा आवाज ऐकून राक्षस आवाजाच्या रोखाने येऊ लागला. आतां मी संकटात सांपडलो. मी अंगठी काढून टाकण्याचा यत्न करून पाहिला पण अंगठी निघेच ना. म्हणून मी आपले ते बोटच कापून अंगठी सकट दूर समुद्रात फेकून दिले.

राक्षस अंगठीच्या आवाजाच्या रोखाने पुढे पुढे येत होता. अंगठीने समुद्रात पडता पडतां 'मी येथे आहे' असे उत्तर दिले. राक्षस समुद्राकडे धावत गेला आणि समुद्रात बुडून मेला. मी देवाचे आभार मानले.

[illegible] मी राक्षसाच्या गुहेत गेलो आणि तेथे होते ते सर्व धन उचलून घरी परत आलो.

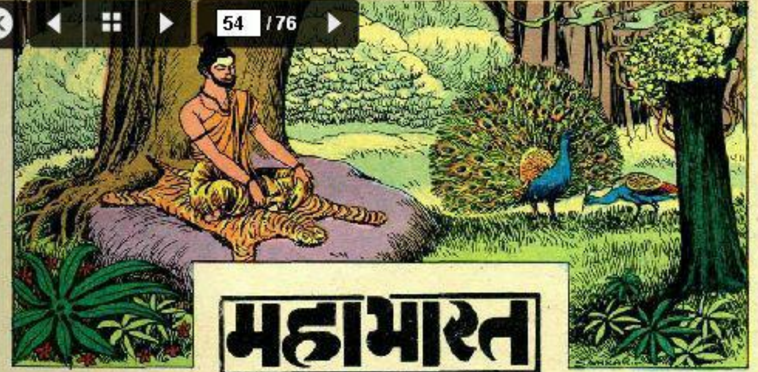
वीरदास येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला–"ते संकट म्हणजे खरोखर जीव घेणारेच होते. अंगठी घातलेले माझे बोट कायमचे गेले, पण माझा जीव वांचला." असे सांगून वीरदासने अंगठी घालतात ते अनामिका नांवाचे बोट नसल्याचे दाखविले.

श्यामल देशाचा राजा ती गोष्ट ऐकून म्हणाला–"तुझी ही गोष्ट खरोखरच अद्‌भुत आहे. तू सांगितलीस ही गोष्ट खरी असावी असे मला वाटते आहे. तू आपल्या गोष्टी सांगून आपल्या दोन मुलाना वांचविले आहेस. अशीच आणखी एक गोष्ट सांगून तू तिसऱ्या मुलालापण वांचव !"

वीरदास काही वेळ विचार करून म्हणाला–"माझ्या आयुष्यात याहून जास्त धोक्याची घटना घडली आहे."

"तरमग ती गोष्टपण सांग !" राजा म्हणाला. (पुढली गोष्ट पुढील अंकी)

महाभारत

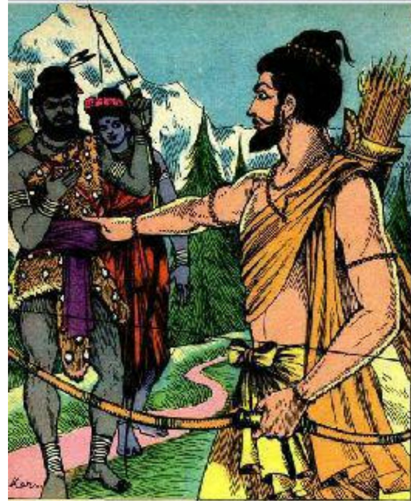
शंकराचे दर्शन करावे असा अर्जुनाला सल्ला देऊन इंद्र अदृश्य झाला. अर्जुनाने त्या प्रमाणे तपश्चर्या करून शंकराला प्रसन्न करण्याचे ठरविले. अर्जुन पुढे पुढे जातच होता. त्याला वाटेत अत्यंत सुंदर वन दिसले. त्यातले वृक्ष व वेली मनोहर फुला फळांनी जास्तच सुंदर दिसत होत्या. ते निरापद व निर्जन असे रम्य-स्थान अर्जुनाने तपश्चर्येसाठी निवडले.

अर्जुनाने तेथे सतत चार महिने अखंड तपश्चर्या केली. वल्कल वस्त्रे धारण करून व जटा वाढवून त्याची तपश्चर्या चालू असतां त्याच्या शरीरातून उष्ण वारे बाहेर येऊ लागले. सारे वन धुराने भरून गेले. ऋषी व मुनी घाबरून गेले व त्यांनी शंकराचा धावा केला आणि अर्जुनाची इच्छा तृप्त करून त्याच्या तपश्चर्येमुळे तप्त झालेल्या वनाचे रक्षण करण्यास विनंती केली. शंकराने ऋषींना व मुनींना प्रगट होऊन अर्जुनाच्या मनाचे लवकरच समाधान करून देण्याचे वचन दिले.

ऋषीमुनींना निरोप दिल्यानंतर शंकराने किरात वेष धारण केला. पार्वतीने किरातिणीचा व शंकराच्या गणांनी त्यांच्या अनुयायांचे वेष धारण केले आणि सर्व अर्जुन तपश्चर्या करीत होता त्या जागी येऊन विहार करू लागले.

त्याच वेळी मूक नावाचा राक्षस रानटी डुकराचे रूप घेऊन अर्जुनावर धावून गेला. अर्जुन धनुष्य बाण घेऊन त्याला मारायला

२९. उर्वशीचा शाप

धावला. तेव्हां किरात वेषधारी शंकर अर्जुनाला म्हणाला–"अरे! ती शिकार माझी आहे. त्याचा वध मी करणार, तू बाजूला हो."

अर्जुनाने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले आणि रानडुकरावर बाण सोडला. एकाच वेळी दोघांचा बाण लागल्याने डुक्कर खऱ्या राक्षस रूपात प्रगट होऊन जागच्या जागी मरण पावले आणि जमिनी-वर लोळू लागले.

अर्जुनाने किराताला विचारले–"कोण रे तू? किरात कीं आणखी कोणी? या निर्जन वनात आपल्या बायकोला घेऊन विहार करतो आहेस, कोण तू? ते डुक्कर मला ठार करायला धावले म्हणून मी त्याला ठार केले. तुला मध्येच बाण सोडायची गरजच काय? ही माझी शिकार आहे. तू शिकारीचा नियम भंग केला आहेस. मी तुला त्याबद्दल शिक्षा करतो.

किरात वेषधारी शंकर अर्जुनाच्या तोंडचे ते वाक्य ऐकून एकदां हंसला व म्हणाला– "मी माझ्या बायको बरोबर वनात स्वच्छंद विहार करतो आहे त्याची फिकीर तुला रे कशाला? आम्हां रानटी जातीच्या समाजात नवराबायको दोघं बरोबरच शिकारीला जातात. पण तू या निर्जन वनात कसा काय? तू दिसायला सभ्य जातीचा व कोमल प्रकृतीचा दिसतो आहेस. आतां या रानडुकराची गोष्ट विचारशील तर मीच त्याला पहिल्याने बाण मारला. नंतर तू सुद्धा त्याला बाण मारलास. तू स्वतःला बलवान समजून मला वाटेल ते बोललास. तू खरोखरच बलवान असशील तर माझ्याशी द्वंद्वयुद्धास ये."

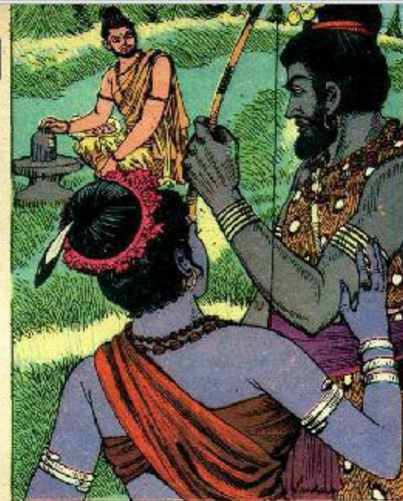
अर्जुनाने लगेच किरातावर शरवृष्टि केली. पण किराताला जणुकाही त्या शर-वृष्टीची फिकीरच वाटली नाही. तो हसत म्हणाला–"अरे, हे काय बाण झाले? तुझ्या जवळ याहून चांगले बाण नाहीत वाटते?"

अर्जुन ते ऐकून थोडा चपापला. त्याचे बाण ज्या किराताला स्पर्श सुद्धा करू [illegible] सामान्य किरात असेलसे अर्जुनाला वाटले नाहीं. तो कोणी-तरी महापराक्रमी योद्धा असला पाहिजे किंवा आलौकिक पुरुष तरी असला पाहिजे असे त्याला वाटले. तरी अर्जुनाने शरवृष्टी चालू ठेवली. परंतु थोड्याच वेळात त्याचे अक्षय्य तूणीर रिते झाले.

अग्निनारायणाने ते तुणीर त्याला दिले होते. असे तुणीर रिते झालेले पाहून अर्जुनाच्या मनातली शंका जास्तच वाढली. त्याने आपल्या गांडीव धनुष्याचे टोक किराताच्या शरीरात भोसकण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण गांडीव धनुष्य तुकडे तुकडे होऊन पडले.

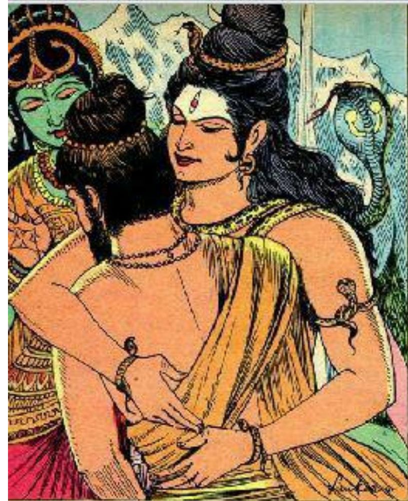
आतां अर्जुन निःशस्त्र झाला. त्याने झाडाच्या फांद्या तोडून किरातावर फेंकल्या. नंतर मोठमोठे दगड फेकले. पण किरात जागचा हलला देखील नाही. तेव्हां अर्जुन त्याच्याशी कुस्ती खेळायला गेला. मुष्टियुद्ध सुरू झाले आणि किराताच्या मुष्टिप्रहाराने अर्जुन बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला.

शुद्धीवर आल्यावर अर्जुनाने स्नान केले आणि मातीचे एक शिवलिंग करून त्याची पूजा करू लागला. तो त्या शिवलिंगाला पुष्पगुच्छ वाहू लागला की ते किराताच्या डोक्यावर जाऊन पडत. ते पाहून अर्जुनाच्या मनाची खात्री झाली व आनंद पण झाला

की त्याने आतापर्यंत जे द्वंद्वयुद्ध केले ते स्वतः शंकराशीच केले होते. त्याने शंकराला साष्टांग नमस्कार करून त्याची क्षमा मागितली आणि शंकराचे स्तोत्र म्हणू लागला.

तेव्हां शंकर अर्जुनाची भक्ति व पराक्रम दोन्ही वर प्रसन्न होऊन म्हणाला–"अर्जुना! तुझ्यासारखा वीर त्रिलोकात दुर्लभ आहे. मी तुझ्या भक्तीवर प्रसन्न आहे. आपले दिव्य अस्त्र तुला भेट म्हणून देतो. याचा प्रयोग करण्यास तू समर्थ आहेस. याचा प्रयोग करून तू शत्रूचा पराभव करू शकशील." असे सांगून शंकर पार्वतीनें स्वस्वरूपात अर्जुनास दर्शन दिले.

अर्जुनाने शंकराच्या चरणी मस्तक ठेवून वारंवार क्षमाप्रार्थना केल्यावर शंकराने त्याला प्रेमाने उभे करून प्रेमालिंगन दिले आणि म्हणाला–"अर्जुना! तू पूर्वजन्मी नर नावाचा एक ऋषी होतास. कित्येक हजार वर्षे तू व नारायण नावाच्या ऋषीने बद्रिकाश्रमात राहून तपश्चर्या केलीत. तुम्ही दोघांनी अनेक दुष्ट राक्षसांचा वध केलात आणि इंद्रपद निरापद केलेत. त्यावेळी तुझ्या हातात जे धनुष्य होते तेच आतां तुझ्या हातात आहे. माझ्या मायेने तुझे गांडीव तुटले व अक्षय्य भाता रिकामा झाला. पण तू एका वीराला शोभेल तेच केलेस. म्हणून तू आपल्या मनात जी इच्छा असेल ती मागून घे. मी ती पूर्ण करीन."

"सदाशिवा! मला पुढे भीष्म, द्रोण, कर्ण आणि दुर्योधनासारख्याशी युद्ध करावे लागणार आहे. त्यांना जिंकण्यासाठी मला पाशुपतास्त्र व ब्रह्मशिरोनामास्त्र देण्याची कृपा करावी." अर्जुनाने विनंती केली.

शंकराने अर्जुनाने पाशुपातास्त्राचा प्रयोग व परत घेण्याची रीति सांगून शिकवून दिली. अर्जुनाचे गांडीव धनुष्य आणि अक्षय्य तूणीर त्यांच्या पूर्व रूपात त्याचे त्याला परत दिले. त्यानंतर शंकर पार्वती अंतर्धान पावले.

अर्जुनाला अपूर्व शक्ति प्राप्त झाल्याबद्दल परमानंद झाला. त्याहून आनंद झाला तो शंकरपार्वतीच्या दर्शनाचा. शंकराच्या देहस्पर्शाने त्याचा देहदेखील पवित्र झाला.

त्याच वेळी लोकपालक इंद्र, यम, वरुण, कुबेर आदिक सपत्नीक अर्जुनाकडे आले आणि आपली अस्त्रे अर्जुनाला दिली. इंद्राने अर्जुनाला स्वर्गात येण्यास आग्रह केला आणि तेथे आल्यावर त्याला अनेक दिव्यास्त्रे देण्याचे वचन दिले. त्यानंतर सर्व लोकपालक अंतर्धान पावले.

थोड्या वेळाने अर्जुनाला घेऊन जाण्यासाठी इंद्राचा रथ आला. मातली त्या रथाचे सारथ्य करीत होता. तो म्हणाला–"अर्जुना! इंद्राने तुझ्या[illegible] हा रथ पाठविला आहे. तो दरबारात देव, ऋषी, गंधर्व व अप्सरा समवेत बसून तुझी वाट पहात आहेत."

इंद्राच्या रथात बसण्याची योग्यता तर नाहीच नाही, नुसता त्याचा स्पर्श करण्याची योग्यता पण आपल्यात नाही, असे अर्जुनाला वाटले. परंतु इंद्राचा आदेश शिरसावंद्य मानून अर्जुन रथात बसला.

रथ आकाशात उडू लागला आणि सिद्ध मार्गाने जाऊ लागला. वाटेत अर्जुनाला अनेक विमाने दिसली. त्यात स्वयं प्रकाशित असे ऋषी, वीरगति मिळालेले शूरवीर, सिद्ध, गंधर्व, अप्सरा इत्यादि होते. मातलीने त्या सर्वांविषयी माहिती अर्जुनाला दिली.

थोड्याच वेळाने अर्जुनाला दूर अमरावती नगरी दिसू लागली. नगरीच्या प्रवेशद्वारावर एक उंच गोपुर होते. ते पाहून अर्जुनाला फार आनंद झाला. नगरात प्रवेश केल्यावर उद्यानात व उपवनात स्वेच्छेने फिरत असलेल्या अप्सरा दिसत होत्या.

इंद्राच्या आज्ञेने सर्व देव अर्जुनाच्या स्वागतासाठी निघाले. गंधर्व, सिद्ध आणि अप्सरा सर्वांनी मंगलगान करून त्याच्यावर पुष्पवृष्टि केली. नारदादि देवर्षींनी अर्जुनाला आशीर्वाद दिला. अर्जुन रथांतून

उतरून अशा थाटाने सर्व प्राकार पार करीत इंद्राच्या सुधर्मा नामक राजसभेत पोचला.

इंद्र उच्चासनावर बसलेला होता त्याच्या चतुर्दिक गंधर्वादि त्याचा स्तोत्र पाठ करीत होते. वेदघोष चालू होता. सिद्ध, चारण, मरुत्, विश्वदेव, अश्विन, आदित्य, वसु, रुद्र, ब्रह्मर्षि, राजर्षि इत्यादि उपस्थित होते. इंद्राच्या डोक्यावर श्वेतछत्र होते व अप्सरा चंवरी हलवीत उभ्या होत्या.

अर्जुनाने इंद्रासमोर जाऊन लवून नमस्कार केला. इंद्राने उठून अर्जुनाला प्रेमालिंगन दिले आणि त्याला सिंहासनावर स्वतःजवळ बसवून घेतले. तो आपल्या

शूर मुलाकडे वारंवार कौतुकाने पहात होता. इंद्र व अर्जुन दोघांच्या मनोरंजनार्थ नारदाने वीणावादन केले, गंधर्वतुंबुरांनी गायन केले आणि अप्सरांनी नृत्य केले.

त्यानंतर इंद्राच्या आज्ञेने देवांनी अर्घ्य पाद्यसेवा करून अर्जुनाला एका दिव्य विश्रामगृहात नेले. अर्जुनाने कित्येक दिवस स्वर्गात राहून दिव्यास्त्रांचा प्रयोग व ती परतविण्याची रीति अवगत करून घेतली.

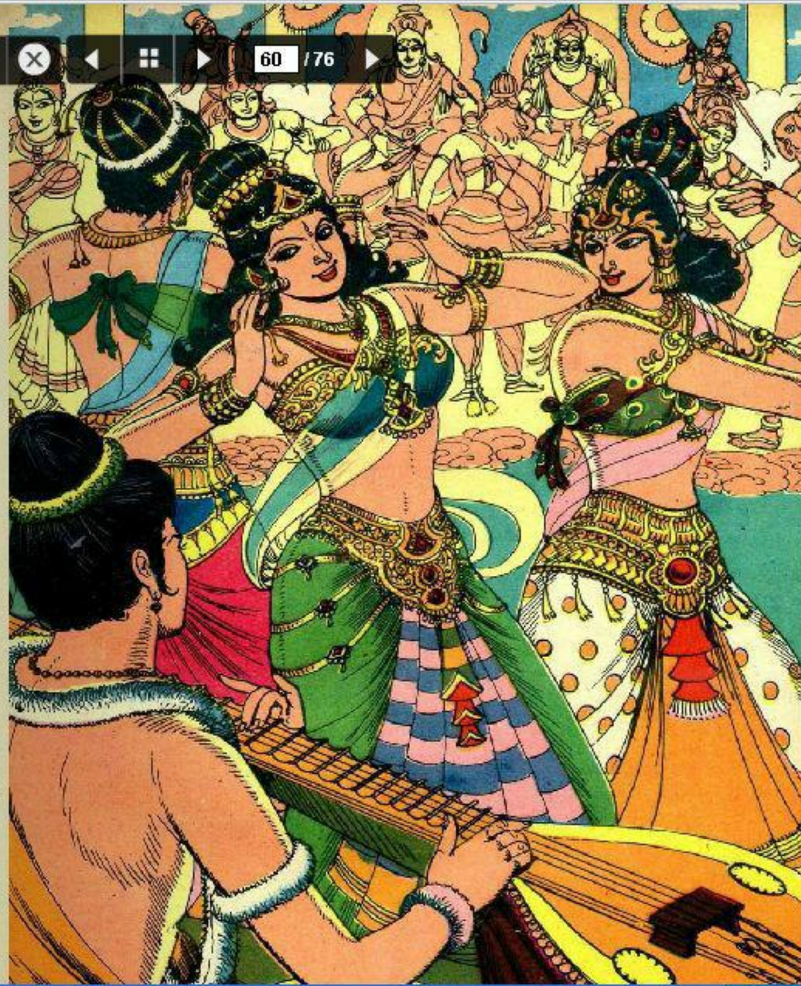
त्या अवधीत अर्जुनाने इंद्राच्या सांगण्यावरून चित्रसेन गंधर्वाकडून देवांचे संगीत व नृत्य या कला शिकून घेतल्या. अर्जुन स्वर्गात होता व त्याच्या सुखसोयी साठी व करमणकीसाठी इंद्राने सर्व व्यवस्था करून

ठेवली होती. तरी त्याचे चित्त आपल्या दु:खी मातेकडे आणि वनवास भोगत असलेल्या भावंडांकडे ओढ घेत होते.

इंद्राला असे वाटले की अर्जुनाचे मन उर्वशी वर बसले आहे. म्हणून चित्रसेनाला बोलावून तो म्हणाला–"तू माझ्या वतीने उर्वशीला अर्जुनाच्या सेवेला जायला सांग." त्याप्रमाणे चित्रसेनाने उर्वशीला इंद्राची आज्ञा कळवून तिला अर्जुनाच्या सेवेला पाठविले. उर्वशीच्या मनात, अर्जुनाला प्रथम दरबारात पाहिले तेव्हांपासूनच त्याच्या विषयी प्रेमांकुर रुजला होता. म्हणून इंद्राची आज्ञा मिळतांच ती आनंदाने अर्जुनाच्या सेवेला हजर झाली. त्या दिवशी पौर्णिमेची रात्र होती.

उर्वशी सर्व अलंकार धारण करून अर्जुनाच्या विश्रामालयात आली तेव्हां तिचे रूप पाहून व तिने प्रवेश केल्याबरोबर जो सुगंध दरवळला त्यामुळे अर्जुन चकितच झाला. त्याने तिचे पाय धरले व म्हणाला– "हे देवी! तुझ्या आगमनाचे कारण काय आणि मी तुझी कोणत्या प्रकारे सेवा करू?"

परंतु उर्वशीच्या तोंडून तिच्या आगमनाचे कारण कळतांच अर्जुनाने दोन्ही कानावर हात ठेवले व "शिव, शिव!" म्हणाला. थोडा वेळ थांबून अर्जुन तिला म्हणाला–"हे देवी! तू मला कुंतीमाते

समान, शची देवीसमान आहेस. आमचा मूळ पुरुष पुरुरवा याची तू पत्नी आहेस. तू मातेसमानच नव्हे तर वंशमातेसमान आहेस."

ते ऐकून उर्वशी म्हणाली–"हे सर्व भूलोकाच्या रीतीप्रमाणे झाले. पण आमच्या देवलोकाची रीत निराळी आहे. म्हणून तू मनांतल्या या शंकाकुशंका काढून टाक."

अर्जुन म्हणाला–"माते! तुम्ही सर्व देवलोकातले देवदेवी आहां. तुम्ही जे कराल, त्यांत चूक नाही. परंतु मी मनुष्य आहे. मर्त्यलोकातला आहे. आमचे नियम आम्हांला. तुमचे नीतिनियम आम्हांला मान्य होणार नाहीत. तू मला मातेसमान आहेस. म्हणून तू मला इतर दृष्टीने न पाहतां पुत्र म्हणून माझा स्वीकार कर."

तिची मनोकामना पुरी होत नाही हे पाहून उर्वशीला भयंकर राग आला. म्हणाली–"अर्जुना! मी देवलोकात असले तरी स्त्री आहे आणि स्वेच्छाचारिणी आहे. तुझ्यावर माझे मन गेले आणि तू माझ्या प्रेमाचा असा तिरस्कार केलास. म्हणून मी तू नपुंसक होशील असा शाप देते. तू नपुंसक होऊन स्त्रियांच्या संगतीत तुला नृत्य संगीतात मन लावून रहावे लागेल." असा शाप देऊन उर्वशी निघून गेली.

रात्रभर अर्जुनाचा डोळा लागला नाहीं. सकाळी उजाडल्यावर त्याने चित्रसेनाजवळ उर्वशीने दिलेल्या शापाची गोष्ट सांगितली. चित्रसेनाकडून इंद्राला सर्व वृत्त कळले. तो स्वतः अर्जुनाजवळ येऊन म्हणाला–"अर्जुना! तू इतका आत्मसंयमी असशील याची मला कल्पना देखील नव्हती. या दर्जाचा आत्म-संयम ऋषीमुनीत ही आढळून येत नाही. तुला उर्वशीच्या या शापाचे भय वाटण्याचे कारण नाही. तुम्हाला एक वर्ष अज्ञात वासात काढावा लागेल ना? तेव्हां या शापाचा फायदाच होईल. त्यानंतर उर्वशीच्या शापाचा प्रभाव नाहीसा होईल."

इंद्राने या शब्दात अर्जुनाचे सांत्वन केल्यावर अर्जुन चित्रसेनाबरोबर देवलोकात भ्रमण करीत कित्येक दिवस राहला.

शिवपुराण

[६]

वज्रांग ब्रह्मदेवाकडून पुत्रप्राप्तीचा वर घेऊन घरी परत आला. त्यानंतर त्याची राणी वरांगी गरोदर झाली व नऊ महिने लोटल्यावर तिच्या पोटी एक मुलगा जन्मला. तो मुलगा जन्मल्याबरोबर सर्व पृथ्वी हादरली. चहूंदिशाना वणवा पेटल्याचे दृश्य दिसू लागले. वादळे आली आणि झाडे पाळांमुळांसकट उपटून पडू लागली. हे सर्व प्रलयकाळाची चिन्हे समजून त्रिलोक घाबरून गेला.

वज्रांग व वरांगीने आपल्या मुलाचे नांव तारक ठेवले आणि त्याचे सर्व कोड कौतुक पुरवू लागली. तारक दिवसेदिवस वाढत गेला आणि त्याला थोड्याच दिवसात पर्वताकार देह लाभला.

वरांगी एक दिवशी आपल्या लाडक्या मुलाला म्हणाली–"बाळ तारका! तू ब्रह्मदेवाकडून त्रिलोक जिंकण्यासाठी वर प्राप्त करून घे."

तारक ब्रह्मदेवाचे स्मरण तपश्चर्या करू लागला. त्याच्या घोर तपश्चर्येमुळे त्याच्या अंगातून ज्वाळा येऊ लागल्या आणि असे लागले की तो अग्नि त्रिलोकात पसरणार. वाट पाहून ते देव आणि ऋषी मुनी ब्रह्मदेवाकडे धावले म्हणाले–"देवाधिदेवा! आपण तारकाची तपश्चर्या बंद करून त्रिलोकाचे रक्षण करावे."

ब्रह्मदेव सरस्वतीसह तारकाला दर्शन देऊन म्हणाला–"तारका! मी तुझ्या तपश्चर्येवर प्रसन्न आहे. पाहिजे तो वर मागून घे."

तारक ब्रह्मदेवाला प्रणाम करून म्हणाला–"देवा! मला त्रिलोक जिंकण्यात यश येईल असा वर देण्याची कृपा करावी. शंकराच्या पोटी जन्मलेल्या मुलाशिवाय दुसऱ्या कोणा-

शेवटच्या मलपृष्ठावरील चित्र

ण्याही हाती मला मरण येणार नाही, असा दुसरा एक वर द्यावा."

ब्रह्मदेवाने दोन्ही वर दिले आणि ब्रह्मलोकी प्रस्थान केले.

तारक आपली राजधानी शोणित नगर येथे येऊन पोचला आणि ब्रह्मदेवाकडून दोन्ही वर मिळाल्याचे मातेला व गुरुवर्य शुक्राचार्य यांना सांगून म्हणाला–"गुरुवर्य! आतां त्रिलोक जिंकण्यास प्रारंभ करण्यासाठी एक सुमूहूर्त सुचवा!"

शुक्राचार्यांनी सुचविलेल्या मुहूर्तावर तारक चतुरंग सेना घेऊन दिग्विजयाला निघाला. त्याने सरळ स्वर्गावर चाल केली आणि देवलोक जिंकला. त्यानंतर वरुणाला जिंकून त्याचा रथ व घोडे मागून घेतले आणि यमलोकावर स्वारी केली. अशातऱ्हेने अष्ट दिग्गजांना जिंकले आणि त्यांच्याकडून अपार खंडणी वसूल करून आपल्या राजधानीला परत आला.

एक दिवशी नारद त्याच्या दर्शनाला आला. तारकाने त्याचे सर्व प्रकारे स्वागत केले आणि हात जोडून समोर उभा राहून म्हणाला–"हे देवर्षे! मी आपल्या आशीर्वादाने दिग्विजय केला आहे. पुढे काय करावे, आज्ञा करावी!"

नारद म्हणाला–"हे तारका! तू ब्रह्मदेवाकडून वर मिळवून दिग्विजय करू शकलास यात मोठेसे काय आहे? तुझा वध करण्याची शक्तिदेखील कोणाच्या अंगात नाही, ही देखील त्या ब्रह्मदेवाचीच कृपा आहे. फक्त शंकराच्या पोटी जन्मलेला मुलगाच तुझा वध करू शकेल असा वर तू स्वतःच मागून घेतला आहेस. तेव्हां कैलास सोडून तू वैकुंठावर स्वारी करावीस असे मला वाटते."

कळीच्या नारदाने तो सल्ला देतांच तारक वैकुंठावर चालून गेला. ब्रह्मदेवाचा वर त्याला मिळाला असल्याचे विष्णूला माहीत होते. त्याचा वध करणे आपल्याला शक्य नाही हे ओळखून त्याने सामोपचाराने गोड बोलून तारकाला परतवले.

सेवेस ठेवून घेण्यास कबूल झाल्यामुळे खूष झाला. म्हणून तो पार्वतीला व तिच्या सखींना बरोबर घेऊन शंकर तपश्चर्या करीत होता तेथे आला व शंकराला नमस्कार करण्यास त्याने पार्वतीला व तिच्या सखींना सांगितले. तो शंकराला म्हणाला–"प्रभो! माझ्या या अबोध मुलीकडून सेवेत काही अंतर झाले तर क्षमा करावी." त्यानंतर पार्वतीला शंकराची सेवा कशी करावयाची हे मेनकेने समजावून सांगितले आणि ती पतीबरोबर घरी परतली.

त्या दिवसापासून पार्वती दररोज सकाळी उठून दुपारपर्यंत शंकराच्या सेवेला हजर राहू लागली. त्याला लागणारी फुले, फळे व पाणी आणून ठेवी आणि घरी परत येऊन तिने काय कांय केले आपल्या आईवडिलांना सांगू लागली.

शोणितपूरला परत आल्यावर तारकासुर पुन्हां एकदा स्वर्गावर चालून गेला. आणि इंद्राच्या सिंहासनावर बसून देवांकडून आपली सेवा करवू लागला. तो दिग्पालकांना फार त्रास देऊं लागला आणि ऋषी मुनींच्या यज्ञात विघ्न आणू लागला.

तेव्हां इंद्राला पुढे करून सर्व देव व ऋषी ब्रह्मदेवाकडे गेले व म्हणाले–"देवधिदेवा! आपण तारकाला वरदान दिले आणि त्याने त्रिलोकाला 'त्राहि त्राहि' करून सोडले आहे."

तेव्हां ब्रह्मदेवाने तारकाकडे जाऊन त्याला समजावून सांगितले की त्रिलोक जिंकण्याचे काम पुरे झाले आहे. पण इंद्रपद मिळविण्याचा वर तू मागितला नव्हतास. तेव्हां तू शोणितपूरला राहून आपल्या सर्व साम्राज्याचा चक्रवर्ति म्हणून राहण्यातच तुझे व तुझ्या साम्राज्याचे हित आहे. इंद्राला व इतर दिक्पालकांना त्यांच्या त्यांच्या राज्यात राज्य करू दे. ते तुझे मांडलिक आहेत. त्यांच्याशी वैर कां?

तारकाने ब्रह्मदेवाच्या सूचनेप्रमाणे स्वर्गाचे राज्य इंद्राला परत केले आणि शोणितपूरला येऊन तेथूनच त्रिलोकावर राज्य करू लागला. तो दररोज शंकराची आराधना नियमितपणे करू लागला.

इंद्राला स्वर्गाचे राज्य अशा तऱ्हेने पुन्हां परत मिळाले. पण हे तारकासुराच्या कृपेने मिळाले हे दुःख त्याच्या मनात सलत होते. म्हणून त्याने एक दिवशी आपले गुरु बृहस्पति यांना बोलावून त्यांचा सल्ला घेतला. म्हणाला–"गुरुवर्य! मी त्रिलोकाचा अधिपति असून ही माझ्या डोक्यावर सतत तारकासुराचा अंकुश आहे, हे मला असह्य वाटत आहे. हा अपमान गिळून मी किती दिवस रहावयाचे? त्यापेक्षां मरण आलेले बरे. आपल्याला माहीत नाही, असे काय आहे? तरी तारकासुराच्या वधाचा काही तरी उपाय सुचविण्याची कृपा करावी."

बृहस्पति म्हणाला–"माझ्या मते या बाबतीत ब्रह्मदेवाचा सल्ला घेणे बरोबर होईल. कारण त्याच्याच कृपेने तारकासुर जन्मला व त्याच्याकडून मिळालेल्या वर प्राप्तीमुळेच तो अखंड त्रिलोक जिंकू शकला."

बृहस्पतीच्या सल्ल्याप्रमाणे सर्व ब्रह्मदेवाकडे गेले व तारकाचा वध कसा होईल याविषयी त्याचा सल्ला घेतला.

ब्रह्मदेव म्हणाला–"बाबा रे, शंकराच्या पोटी जन्मलेल्या व्यक्तीखेरीज कोणाच्या ही हाती त्याला मरण नाही. मीच त्याला तसा वर दिला आहे. सती मरण पावल्यावर शंकराला वैराग्य झाले व तो तपश्चर्या करू लागला. सतीनेच हिमवानाच्या पोटी जन्म घेतला आहे आणि शंकरालाच आपला पति मानून सेवा करीत आहे. तुम्ही शंकराचे मन पार्वतीकडे आकृष्ट होईल असे काही तरी करू शकल्यास आणि त्या दोघांचा विवाह होऊ शकल्यास शिवपार्वतीच्या पोटी जन्मलेला मुलगा तारकासुराचा वध करू शकेल." असा सल्ला देऊन ब्रह्मदेवाने इंद्रादिकांना निरोप दिला.

११६. प्राचीन लेखक

इ. स. १८६० मध्ये प्राचीन वस्तूंचा संग्रह करण्यासाठी इजिप्त देशात उत्खनन झाले त्या वेळी हे दारुशिल्प प्रकट झाले. ही प्रतिमा 'काअपेर' नामक एका प्राचीन लेखकाची असल्याचे सांगतात. काअपेर हा इजिप्त देशाच्या पांचव्या राजवंशाच्या कारकीर्दीत सुमारे ४,५०० वर्षांपूर्वी जीवित होता. त्या प्रतिमांच्या डोळ्यातल्या पुतळ्या स्फटिकाच्या आणि पापण्या तांब्याच्या आहेत.

